

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

4

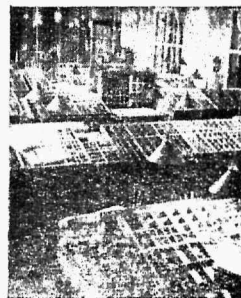
Valbepostil!

APRILL

» 1938 «

ÜHISELU TRÜKIKODA

Tallinnas, Pikk 42, tel. 442-04 ja 476-73

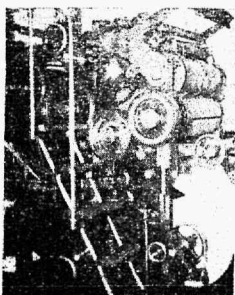
Valmistab maitsekalt ja parajate hindadega

igasuguseid trükitöid

Telefonilised tellimised täidetakse täpselt

Laos valmis vallovalitsuste ja vallakohtute kantseleiraamatud, plangid, võlakirjad jne.

Töö korralikkusele pannakse erilist rõhku

ROTATSIOONITRÜKK • RAAMATUTRÜKK
NOODITRÜKK • RAAMATUKÕITMINE

RESERVEERITUD

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

APRILL 1938

NR. 4 (19)

Vastutav- ja tegevtoimetaja — kolonelleitnant O. Kurvits VR I/3.

Väljaandja — Vabadussõja Mälestamise Komitee.

Toimetus ja talitus: Tallinn, Viru 13—4. Tel. 477-20/195 ja 477-20/158. Postkast 286.

Posti jooksev arve 625.

Ilmub kord kuus. Tellimishind 1938. a.: aasta peale — Kr. 4.—; ½ aastaks — Kr. 2.—; ¼ a. — Kr. 1.—; üksiknumber 35 senti. 1936. ja 1937. aastakäigud kokku (15 numbrit) Kr. 4.50.—. Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused.

Vääska läbimurre ja selle likvideerimine.

Major J. Saidlo.

Allikaina selle kirjutise koostamisel on kasutatud peamiselt Vabadussõja Arhiivi dokumente ja lahingutest osavõtnud isikute memuaare ning mõningate vähemate lünkade täitmiseks varem trükkis ilmunud teoseid.

Üldolukord.

Pärast Loodearmee 1919. a. sügisest ebaõnnestunud sõjakäiku Petrogradi peale olid meie väed Viru rindel sunnitud sulgema tee neile suurtele Nõukogude-Vene väehulkadele, kes kiiresti liikusid selle laguneva armee kannul idast läände ja ähvardasid uuesti ületada Narva jõe ning tungida Virumaale. Peipsi järve ja Soome lahe vahel Narva ja Luuga jõe kallastel arenesid rasked heitlused meie noore vabariigi iseseisvuse eest. Siin murti novembrikuu teisel poolel Loodearmeed jälitava punase väe esialgne hoogne rüüd niivõrd veriselt, et tal kulus umbes nädalapäevad toibumiseks enne kui uuesti alustas pealetungi meie vastupanu murdmiseks. Järgnenud katsed vallutada Narvat ja tungida Virumaale olid peamiselt juhitud tahtest mõjutada sõjalise eduga rindel Eesti ja Nõukogude-Vene vahel tol ajal Tartus sõlmitava rahulepingu tingimusi. Rahuläbirääkimised, mis septembrikuul Pihkvas katkesid, olid 5. detsembril uuesti alanud Tartus.

Eel-sündmused.

Detsembrikuu algul asus meie I. diviisi kaitsepositsioon Narva jõe ülemjooksu vasakul kaldal ja Krivasoo, Suure-Zerdjanka, Terbinka, Annenskaja, Sala, Koškino, Mannovka, Orlõ, Feodorovka, Karostelli, Saarküla ees. (Vaata skeemi lk 101.

Jõudnud veendumusele, et löökidega otse rindelt ja paremal tiival Narva-Jõesuu, Peeteristi suunal ei suudeta vallutada Narvat, käskis N.-Vene Läänerinde juhataja rohkem tähelepanu pöörata meie Narva-else kaitseasetuse mõlematele tiibadele. Selle juhendi kohaselt, alates 7. detsembrist, arenes rida ägedaid lahinguid üle terve rinde Omutist kuni Narva laheni. N.-Vene 15. armee paremale tiivale Krivasoo rajooni oli koondatud tugev löögi-grupp, kelle ülesandeks oli vallutada Krivasoo platsdarm ja tungida meie Narva ees võitlevate vägede seljatagusesse Auvere rajooni. Selle eesmärgi saavutamiseks oleks paratamatult viinud meie rinde Narva ees kokkuvarisemisele. Sama eesmärgi taotles üheaegselt ka N.-Vene vägede tugev surve oma 6. diviisiga meie vasakule tiivale Narva-Jõesuu, Auvere suunal. Ühtlasi jätkusid ägedad kallaletungid otse rindelt Narva peale.

Kõik N.-Vene 7. armee pealetungid Narva ja Narva-Jõesuu ees ebaõnnestusid ja varise-

sid kokku, tuues vaenlasele suuri kaotusi elavjõus.

Vastase 15. armee paremal tiival oli aga osaline edu. 7. detsembril Kuninga (Karolevski) saare juures Narva jõe lääne kaldale tunginud kolm punaste polku visati meie 1. polgu osade poolt samal päeval suurte kaotustega vastasele üle jõe tagasi, ka ei andnud tema seekordsed rünnakud Krivasoo küllale tagajärgi. Järgmisel päeval tungisid punased Usnova juures üle jõe ja katsusid jälle ka rindelt vallutada Krivasoo küla, Ust- ja Suure-Žerdjankat, kuid löödi kõikjal suurte kaotustega tagasi. Sama päeva hilisõhtul kell 2300 ründasid punased uuesti Krivasoo küla. Nüüd õnnestus neil Dolgaja-Niva kohal, kus seisid Loodearmee osad tähelepanematult tungida läbi traattõkke, mille tagajärjel tekkis paanika ning Krivasoo, Dolgaja-Niva ja Pustoi-Konets langesid vastase kätte.

Järgnevatel päevadel kestsid punaste ägedad rünnakud Suure- ja Ust-Žerdjanka küllale. Neis asusid 1. polgu 2. roodu rühmad ühes Loodearmee osadega. Viimased olid selles rajoonis tugevasti demoraliseerunud ja nende kätte ei usaldatud enam positsioone iseseisvaks kaitsemiseks. Nad püsisid vaid meie väeosade suure moraalse üleoleku tõttu vaevu oma lahingu ülesannete täitmisel meie vägede vahele kiilituna ja vahetus läheduses. Vähegi kriitiliseimal hetkeil nad valgusid laiali või jooksid vastase poole üle.

Suurte jõududega teostatud pealetungid säärases olukorras murdsid raskete mitmepäevaste rünnakute järele meie väheste jõudude vastupanu nendes küllades, sest Loodearmee osad lahkusid kriitilistel momentidel oma positsioonidelt ja tõmbusid Narva jõe vasakule kaldale ja osalt isegi Samokrassi. Suure-Žerdjanka küla jäeti 2. roodu rühma poolt maha 14. detsembril. Rühm taandus Vääskasse ja asus sinna kaitsele. Samal päeval vallutasid punased ka Kossari talud. Ust-Žerdjankast suruti 2. roodu osad välja 15. detsembri hommikul kell 0700, kes samuti taandusid Vääskasse. Seega oli vastane vallutanud terve Krivasoo platsid ja asus nüüd oma kavatsuste edaspidisele täitmisele.

Olukord 16. detsembri kesk-päevaks.

Meie 1. diviisi juhatusel olid vastase kavatsused Krivasoo, Auvere suunal küllalt aegsasti teada. Kõivad lahingud käisid aga tervel rindel Krivasoost mereni ja raske oli ette näha kus vastane võis edu saavutada, mis tervele kaitseasetusele oleks ohtlikuks muutunud. Diviisiülema kasinad varud asusid enamikus Narvas (9. polgu III pataljon, 1. piirivalve patal-

jon, üks soomusrong, 8. polgu I pataljon ja sama polgu 9. ja 11. rood Alakülas). Ohtlikumate suundade kaitse kõvendamiseks oli diviisiülema poolt asetatud vastavate kaitseleõikude taha käepäraste varudena Krivasoo, Auvere suunale, esialgu Auveresse hiljem Vaivarasse 6. polgu I pataljon ja Narva-Jõesuhu Scoutspolk. Ülemjuhataja varus Jõhvi rajoonis oli veel 6. polgu II pataljon.

Juba aegsasti algas diviisiülema kindralmajor A. Tõnisson kõvendama ka kaitset Krivasoo all 1. polgu kaitseleõigus. 13. det. vahetas 6. polgu III pataljon 1. polgu II pataljoni Vasknarva, Omuti joonelt ja viimane jõudis Krivasoo alla järgmise päeva hommikuks, kus juba 15. det. asus positsioonile Krivasoo silla vastas Narva jõe vasakule kaldale. Samal päeval saadeti ka 12. rood Narvast 9. polgu ülema käsutusest 1. polgu I pataljoni ülema kapten M. Leiburgi varru Samokrassi.

Nii oli meie vägede asetus Narva jõe keskjooksu vasakul kaldal kujunenud 16. detsembri lõunaks järgmiseks: Usnovast kuni Ust-Žerdjankani 1. polgu III ja II pataljon, Ust-Žerdjankast kuni Vääskani 2. roodu üks rühm ja Loodearmee Lieveni diviisi osad, Vääskast kuni Kulguni 1. polgu I pataljon, roodud järjekorras paremalt 2., 3., 1. ja 4. Vääska küla juures 2. roodu taga Vääska, Samokrassi teel oli veel Loodearmee Kütidivisjoni osi.

Kõik need väeosad Kossari ojast kuni Kulguni allusid esialgu I pataljoni ülemale kapten Leiburgile, kuid sideolude raskuste tõttu (kapten Leiburgi komando punkt kavatseti viia Vääskast Samokrassi) veel 15. detsembril määrati diviisiülema poolt nn. Kulgu grupi (3., 1. ja 4. rood) ülemaks 4. roodu ülem al-kapten J. Kurvits, kellel oli Kulgult telefoni side vahetult diviisi staabiga Narvas ja oma grupi roodudega Narva jõe kaldal. Kapten Leiburgil oli Vääskas asudes telefonistide Kulgu grupiga piki jõe vasakut kallast veetud juhtmete kaudu samuti ka 1. polgu staabiga Mustjõel. See side ei olnud aga kuigi kindel, sest võis vastase iga jõest ületuleku puhul katkeda. Seljatagusesse kapten Leiburgil oma telefoni ühendust ei olnud küll oli aga see Loodearmee osadel, kes Vääska juures seisid.

Kokku asus meie vägesid Sassikast (Zasseka) Kulguni 2045 tääki ja mõõka 75 kuulipilduja ja 21 suurtükiga. (Viimastest oli 15 Loodearmee omi.) Loodearmee jalaväe osi, kes selles rajoonis veel kuidagi rindel püsisid, oli vaid mõnisada tääki ja nendel ei olnud enam mingit iseseisvat lahinguväärtust, seepärast ei olegi neid siin arvestatud.

Vastasel oli koondatud Sassikast Suure-Žerdjankani neljast (2., 10., 11. ja 19.) divi-

sist 18 polku — 7900 tääki ja mööka umbes 45 suurtükiga. Kuulipildujate arv ei ole teada.

Läbimurre.

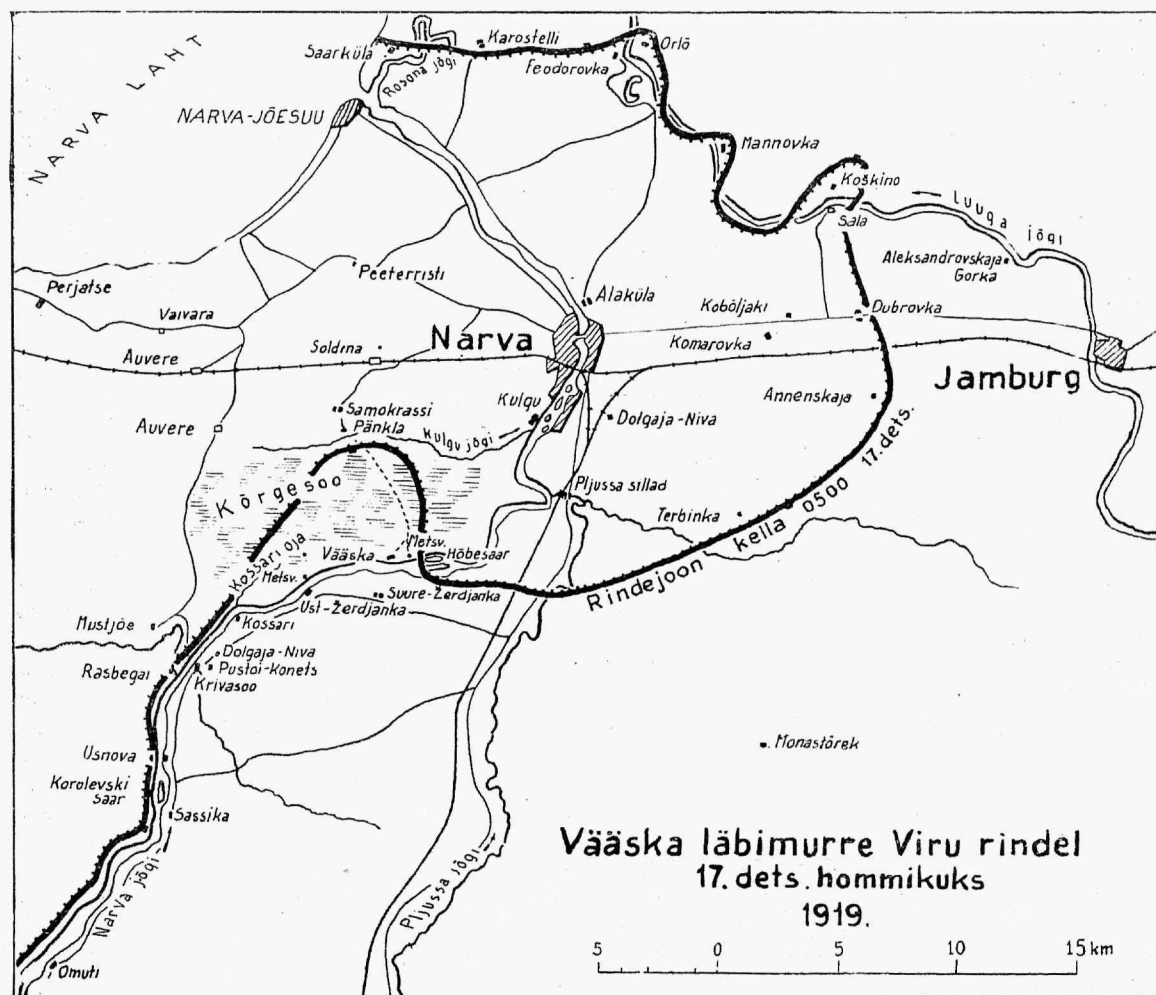
16. dets. juba kella 0300 ajal tungis vastane vähemate jõududega põhja pool Krivasoo silda (õigemini silla varemeid, sest silla põletasid punased 11. dets. hommikul) üle jõe, kuid löödi 1. polgu 5. roodu poolt tagasi.

Hommikust peale käis äge suurtüki tulevahetus üle terve rinde Mustjõelt Väaskani. Väaska küla tulistas vastane peale selle ka ühest lähedale asetatud suurtükipatareist. Peale kella 1200 koondas ta kõik oma suurtükid Väaska küla peale. Kui Loodearmee osad olid Väaska juurest positsioonidelt enamikus lahkunud juba eelmise pommitamise ajal, siis nüüd ei suutnud ka 1. polgu 2. rood enam püsida oma laskekohadatel, vaid katsus end varjata küla hoonete ja heinakuhjade juures ning küla taga nõos.

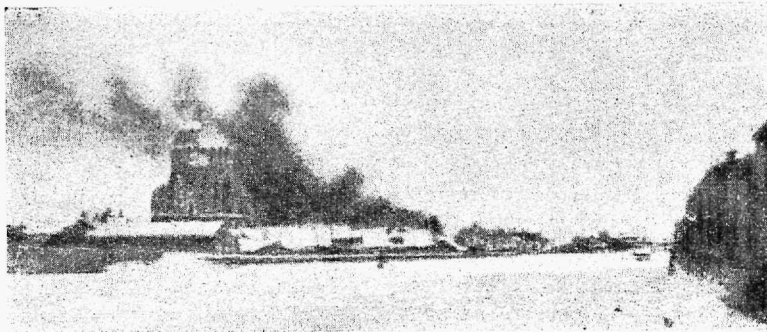
Suurtükitali kestis kuni kella 1400, mil see üle kanti Rasbegai, Kossari vahelisele rindeosa-

le ja vastane alustas tihedates ahelikkudes jõest ületulekut Väaska kohal ja sealt lõunamal kust Loodearmee osad olid osaliselt juba lahkunud või taandusid suurema vastupanuta.

1. polgu 2. roodu meeskond ei suutnud enam õigeaegselt asuda oma laskekohadele, sest jõele väljajõudnud vastane oli juba roodu positsioonile avanud mõjuva jalaväe tule. 2. roodul õnnestus ainult ühte raskekuulipildujat Väaska külast Narva poole metsavahi maja läheduses tööle panna, kuid ka see läks varsti rikki. 3. rood vasakul oli aga niivõrd kaugel, et ei ulatanud andma tõhusat tuletootust. Nii tulid punased üle jõe ilma, et neid selles oleks takistanud meie tuli. Seega 2. rood ähvardatud enne paremalt, kuid hiljem küla taga, kus ta tegi veel katsed vastupanna, ka vasakult tiivalt, taandus üle Kõrgesoo taliteed mööda Samokrassi suunas oma kolme rühmaga. Üks rühm leitn. A. Luige juhatusel, kes asus Loodearmee osade vahel Väaskast kagu pool metsavahi maja juures, eraldus vastase jõest üle tulles ja ei saanud enam taanduda Samokrassi, vaid suundus

Väaska läbimurre Viru rindel
17. dets. hommikuks
1919.

Narva põlemine detsembris 1919. a. vaenlase suurtükkitulest. Paremalt paistab meie soomusrong nr. 4.

Mustjõe poole, kus sattus 1. polgu II pataljoni osade juurde.

Vastasest lahtikiskumisel Väaskast taandudes tegutses eriti vapralt 2. roodu vanem ohvitser leitn. N. Dutšinski, kes koos paari-kolme mehega päästis vaenlase kätte langemisest ühe raskekuulipilduja, mille juurde olid punased jõudnud juba enne leitn. Dutšinski. Avanud tule ja surmanud kuulipilduja juures mõned vastase sõdurid, kasutas ta ootamatusest tekkinud segadust ja haaras isiklikult kuulipilduja selgani ning kadus sellega küla taha ja sealt metsa äärde, kuhu rood oli juba varem taandunud. Oma raske kandamiga ei jõudnud leitn. Dutšinski ühes oma paari mehega enam taanduvale roodule järele enne kui Samokrassi all. Teel tuli tal aegajalt puhuta, pannes oma kuulipilduja positsioonile ja tulistades sellest metsast lagedale ilmuvaid vastaseid, kes kiiresti tõttasid Samokrassi poole. Nii moodustas leitn. Dutšinski olude sunnil oma kaaslastega roodule tõhusa järelpatrulli ja aeglustas tublisti vaenlase jõudmist Samokrassi alla, mis omas suure tähtsuse nagu edaspidi sündmuste käigust selgub. Jõudnuks vastane Samokrassi alla mõnikümmend minutit varem, poleks seal jõutud enam tõhusat kaitset korraldada.

1. polgu 3. rood tõmbas haaramise ohus, pärast Väaska küla langemist vastase kätte, oma parema tiiva metsavahi maja juurest (kirdepool Väaskat) tagasi ja asus kaitsele Hõbesaare kohale metsa servale.

Väaska jäeti meie poolt maha umbes kella 1600 paiku, millest 1. polgu 3. roodu ülem, kellel oli telefoniside Narvaga, kohe diviisistaapi teatas, kust sai käsu panna seisma vastase liikumine mööda jõe kallast Narva peale.

Seega oli vastane 16. det. õhtuks vallutanud Narva jõe vasaku kalda Kossari oja suudmest kuni Hõbesaareni umbes 8 km pikkuselt. Seda edu ta asus kohe kiiresti kasutama, suundudes üle jõe tulnud 4 polguga umbes 1800 mehega ajaviitmatult Samokrassi peale, et jõu-

da lühemat teed mööda meie Narva-eelsete positsioonide seljatagusesse (vaata skeem lk. 101).

Oma läbimurret vastane ei katsunudki enam laiendada tiibadele, vaid asus seda üle jõe tulnud jõududega süvendama Samokrassi suunas. 1. polgu III ja II pataljoni Usnova, Kossari vahel sidus vaenlane tugevasti rindelt eriti suurtükkitulega, millele võis iga silmapilk järgneda ka jõest ületulek, sest Krivasoo, Kossari

vahel seisid tal suured jõud. See oli põhjuseks, miks Mustjõe rajoonis asuvad 1. polgu osad ei saanud mõjuva survega vastase tiivale segada ega takistada tema tegevust Samokrassi suunas.

Läbimurde lokaliseerimine.

Kohe Väaskast lahkudes saatis I pataljoni ülem kapten Leiburg ratsakäskjala Samokrassi 12. roodu ülema leitnant A. Simsoni juurde käsuga välja astuda oma rooduga Väaska suunas. Enne kui see käsk Samokrassi kohale jõudis, oli leitn. Simson saanud juba Loodearmee Lieveni diviisi staabist teateid, et meie väed on Väaska maha jätnud, sest telefoniühendus Loodearmee osadega Väaskas oli katkenud telefonisti teatega, et ta võtab telefoni maha ja taandub. Leitn. Simson seadis kohe oma roodu minekuvalmis. See tehtud, saabuski parajasti kapten Leiburgi käsk, mille täitmisele võidi ajaviitmatult asuda.

Kapten Leiburg, jäänud ühes 2. rooduga peatumata Kõrgesoo põhja servale, kogus seal kokku veel Loodearmee Kütidivisjoni mehi, kes ilma mingi ülesande ja korrata ringi hulkusid ning sundis neid Väaska, Samokrassi taliteele kaitsele asuma.

Oma komandopunkti aetas kapten Leiburg Pänkla tallu, mis on lõunapoolseim Samokrassi külas. Sinna jõudis ka varsti 12. rood, kes sai käsu asuda viibimata kaitsele Kõrgesoo põhja servale loodearmeelastest paremale. Kohale jõudes sai 12. roodu ülem ühelt Loodearmee polkovnikult andmeid, et nende luure on selgitanud vastase suuremate jõudude lähenemise, kes valguvad rohkem tema asetuse paremale tiivale, kuhu pidi kaitsele asuma vasttulnud rood. Vastase rünnakut võidi oodata iga hetk. Loodearmee osad asusid kaitsele kahelpool taliteed, üldse 200—300 meetri pikkusel rindel lahtiste tiibadega. Aja puudusel liikus 12. rood kiiresti hanereas piki rinnet paremale ja heitiski niiviisi pöördega vasakule ahelikku. Pol-

nud aega moodustada ei varu ega paigutada korralikult kuulipildujaid laskekohtadele, mida takistas ka pimedus. Samaaegselt asus loodearmeelaste vasakule tiivale 1. polgu 2. rood. Vaevalt lõpetanud aheliku moodustamise, kui kaitsjatel tuligi vastu võtta vaenlase rünnak.

Rünnak algas umbes kella 1830 paiku 150—200 m kauguselt ootamatult ilma ühegi piisipauguta, aga võeti ka kaitsjate poolt ründajatele samuti ootamatult vastu ägeda tulega kõikidest relvadest, nii et see kohe alguses kokku varises. Ülestõusnud vaenlase ahelikud heit- sid maha ja lamasiid meie tule all umbes pool tundi. Iseloomulik oli see, et nad ka lamades suuremat vastu ei tulistanud. Tuli lõppenud, selgitas luure, et meie kaitsepositsiooni ees lamasiid veel vaid surnud ja haavatud, kuna ellu- jäänud olid taandunud. Haavatute hulgas oli ka üks punaste pataljoni ülem, kes seletas, et pealetungist võtnud osa kaks polku, kes nüüd taandunud.

Leitn. Simson, kelle roodu ründas vastase peamine mass, ütleb, et tema roodu meeskond ei lasknud end kõigutada vastase ootamatust rünnakust, vaid seetõttu, et oli äsja korralikult karastatud Aleksandrovskaia-Gorka ja Sala külla all peetud lahinguis.

Läbimurde likvideerimine.

Õhtuse vastase rünnaku tagasilöömisega Kõrgesoo põhjaserval 16. dets. oli Vääska läbi- murre esialgu lokaliseeritud.

Kohe astus 1. polgu ülem kapten A. Puik samme vastase tegevuse piifamiseks ja võima- luse korral üle jõe tagasi surumiseks.

Mustjõe poolt saitis 1. polgu ülem Vääska peale polgust 7. roodu 2 rühma, ühe rühma ja- lamaakuulajaid ja ühe rühma 2. roodust. Vii- mane oli vastase üle jõe tulekul omast roodust eraldunud ja taandunud Vääs- ka juurest Mustjõe poole. Nen- de osade üldjuhiks määrati al- guses lipnik A. Krupp ja hil- jem leitn. A. Luik. Sellele gru- pile tehti ülesandeks liikuda välja vastaseni ja alata peale- tungi siis kui I pataljon Samo- krassi suunast tegevust algab.

12. rood Samokrassis sai käsu toimetada luuret Vääska suunas ja vallutada see küla.

Diviisiülema korraldusel Auveresse jõudnud 6. polgu I pataljonist määrati 2. ja 4. rood Samokrassi kapten Lei- burgi grupi kõvendamiseks ja sama pataljoni 3. rood viiakse Mustjõele nähtavasti 1. polgu

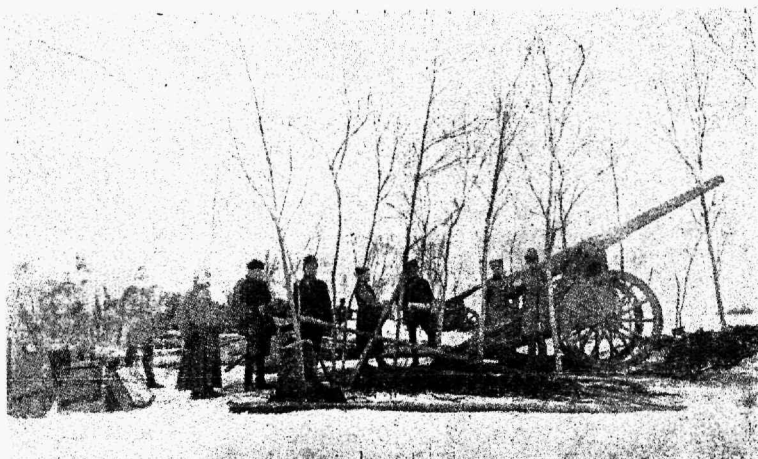
varru, kuna 1. rood jäeti Auvere jaama kait- seks.

Niinimetatud Kulgu grupi tegevusse raken- damise kohta sellel päeval lähemad andmed puuduvad, kuid arvatavasti sai ta oma ülesan- ded diviisistaabilt, nagu seda märgitakse järg- mise päeva kohta. Nimelt oli sellele grupile ülesandeks tehtud vallutada Vääska, milleks küla peale suunati Kulgu poolt mööda Narva jõe vasakut kallast 3. rood ühes 4. roodu kahe rühmaga.

Nii oli I pataljoni ülema ja polguülema kor- raldustega nende käsutuses seisvate kasinate jõududega tehtud kõik, et tõkestada läbimurde edaspidist arenemist ja katsuda vastast tagasi suruda.

I Diviisi ülem kindr.-m. A. Tõnisson raken- das samuti kõik oma vabad varud liikvele, et likvideerida ohtlik läbimurre. Toetanud 1. pol- gu osi Mustjõel ja Samokrassis 6. polgu I pa- taljoniga, saadeti veel Narvast diviisi varust 8. polgu I pataljon raudteel Soldina jaama, kuhu ta jõudis 16. dets. kella 2400 paiku. Sinna jäeti 1. rood jaama kaitseks maha, kuna üle- jäänud roodud läksid kohe Samokrassi kapten Leiburgi käsutusse. 6. polgu II pataljon, kes asus varus Jõhvi rajoonis, laaditi rongile ja toodi Auvere jaama, kuhu jäigi rongile valmis liikumiseks vajalikku kohta. 4. polgu varust Riigi külast ja Narva-Jõesuust võttis diviisi- ülem 1., 3. ja kuulip. roodu ning käskis neid I patalj. ülema kapten N. Steinmanni juhatusel saata Auvere külla, kuhu jõuti 17. dets. kella 0800. Kulgu grupil (1. polgu 3., 1. ja 4. rood) al.-kapt. Kurvitsa juhatusel käskis di- viisiülema, nagu juba mainitud, pealetungida Vääska Narva tee suunas ja Vääska küla ta- gasi võtta.

Nüüd oli diviisi juhatus peagu kõik oma varud tegevusse rakendanud, millest diviisi-

II Kindluse Raske-Suurtükiväe Divisjoni 3 patarei Narvas Rahu- välja positsioonil kevadel 1919. a.

ülem 17. dets. kell 1045 ka Ülemjuhatajale järgmise telegrammiga teatas: „1) Kõik Viru väerinnal olevad väeosad on juba tegevusse tõmmatud. Tingimata on tarvis igaks juhtamiseks siia uusi reservisid koondada. 2) Sõjaline tegevus Viru väerinnal on nii laiaks ja sõjavägede koosseis nii suureks ja kirjuks läinud, et vägede tegevuse juhtimiseks minule tingimata teist tugevat abi tarvis on...“

Ülemjuhataja nägi ette Viru rinde kõvendamise vajadust ja käskis juba 17. dets. kell 1116 Soomusrongi Diviisi ülemal igaks juhuks ühe soomusrongi Valgas väljasõitmiseks valmis hoida, kellel ka käskis kell 1857 ühes kõva desandiga sõita Auvere jaama 1. Diviisi ülema käsutusse.

Kell 1930 tegi Kindralstaabivalitsuse ülem polk. J. Rink 3. Diviisi ülemale järgmise korralduse: „Ülemjuhataja käskis rutulises korras 2. jalaväe polgu ja ühe kerge patarei üle viia Jõhvi Ülemjuhataja reservi.“

Vähe hiljem kell 2110 andis Ülemjuhataja järgmise direktiivi, mis väljendab erilist tähelepanu pööramist Viru rindele ja lahendab ühtlasi 1. Diviisi ülema soovid ja mured rinde tugevdamise ja juhtimise alal.

„Seisukord Narva väerindel on tõsine, vaenlane tungib vahetpidamata suurte jõududega pea tervel frondil peale, pealetungimistel on kohati edu olnud. Et vaenlase pealetungimistest seisma panna ja kui tarvis ühel ehk teisel kohal temale kõva vastulööki anda, mis paremaks kaitseabinõuks on olnud ja jääb, sai täna korraldus tehtud 3. diviisist üks jalaväe polk ja üks patarei üle viia Narva väerinnale. Et sellega Narva väerinnal üksikute väeosade arv liiga suureks läheb ja ühele diviisi staabile juhatust raskendab, käsin ka 3. diviisi staabi Jõhvi üle viia. Väeosade ja väerinna ärajootamisest saab täiendavalt teada antud. Terve Narva väerinna juhatajaks jääb diviil 1.“

Meie soomusauto „Toonela“ Vabadussõjas 1919. a. suvel.

Nagu toodust selgub, oli ohtlik Väaska läbi-murre pannud tegevusse kõik ülemad alates läbimurde piirkonna pataljoniülemast kuni Ülemjuhatajani. Kõik juhid kasutasid ajaviimatult ja maksimaalselt oma varusid vaenlase eduka tegevuse lõpetamiseks.

16. dets. õhtul, peale vastase rünnaku tagasilöömist Kõrgsoo põhjaserval, sai nagu juba mainitud, 1. polgu 12. roodu ülem polguülemaalt käsu toimetada luuret Väaska suunas ja vallutada küla.

Rood liikus välja selle ülesande täitmisele. Sool korjas ta hulk püsse, mis vaenlase poolt põgenemisel tääkipidi sohu püsti olid löödud ja kuulipildujate lindikaste ning muud sõjavarusust. Kilomeetrit poolteist soo servast lõuna poole sattus ta vastase pidevale kaitsejoonele laial rindel. Pidanud umbes tund aega vastasega tulevahetust, selgus, et roodu jõud olid kasinad vastase vastupanu murdmiseks ja antud ülesande täitmiseks, seepärast tõmbuti tagasi soo põhjaservale, kuhu endisele kohale kaitsele asuti.

Mustjõe suunast vastasega kontakti loomiseks ja tema tagasi surumiseks 16. dets. õhtul saadetud umbes ühe roodu suurune salk, alguses lipnik Krupp'i ja hiljem leitn. Luige juhatusel, millegi pärast öö vältel vastaseni ei jõudnud, vaid eksles soos ja metsas Narva jõe kaldal ja Väaska, Mustjõe tee vahel.

Kulgu grupi tegevusest 16. dets. õhtul ja järgneval ööl ei ole midagi teada. Arvatavasti valvati passiivselt oma positsioonil.

Pärast Väaskast taandumist kaotas 1. polgu I pataljoni ülem kapten Leiburg telefoniühenduse nii polgustaabiga Mustjõel, kui ka Kulgule al.-kapt. Kurvitsa grupiga. Ka ei olnud tal sidet diviisistaabiga. Õhtul, varsti pärast kapten Leiburgi jõudmist Pänkla tallu, tuli sinna mootorrattal diviisi sideülem leitn. N. Viitak teateid nõutama tekkinud olukorra kohta, mida ta ka kapten Leiburgi käest sai. Paari tunni pärast loodi leitn. Viitaki korraldusel telefoniühenduse diviisistaabiga. Kohe päris kindr.-m. Tõnisson kapten Leiburgilt lähemaid andmeid olukorra kohta. Vähe hiljem võttis kindr.-m. Tõnisson uuesti telefoniühenduse kapten Leiburgiga ja andis temale järgmise käsu: „Öösel saadetakse teile abiks üks pataljon 8. polgust. Hommikul koidikul alustage pealetungi, ülesandega punased tagasi Narva jõe taha ajada ja Väaska vallutada. Pealetungi üldjuht olete teie.“ Kuna kapten Leiburgil puudus side paremale ja vasakule, ei saanud tema tegelikult koordineerida kolme eraldi tegutseva võitlusgrupi tegevust ja seda võis teha ainult üks diviisistaap, kellel oli side kõikide gruppidega. Ei tuleks ka seda diviisiülema käsku tõlgitseda nii, et kapten Leiburg oleks kõige kolme grupi

üldjuhiks määratud, vaid ikka ainult Samokrassi, Väaska suunal pealetungiva rühmituse juhiks. Polgustaabiga Mustjõe saai kapten Leiburg küll korraks öösel telefoniühenduse, aga teedel hulkuvad Loodearmee osad katkestasid selle varsti, rikudes juhtmed. Nii siis saigi kapten Leiburg tegelikult juhtida ainult Samokrassi alla Kõrgsoo põhjaservale koondunud väeosi.

17. dets. kella 0200 ja 0300 vahel jõudsid 8. polgu I pataljoni 3 roodu Samokrassi Pänkla talu juurde. 1. rood jäi maha Soldina jaama kaitseks ja Samokrassi grupi vasaku tiiva kindlustamiseks. Kella 0400 ja 0500 vahel jõudsid ka 6. polgu 2. ja 4. rood Pänkla talu juurde.

Kapten Leiburgi kirjelduse järgi korraldas tema pealetungi Väaskale järgmiselt.

Väaska pidid vallutama:

— 12. rood 1. polgust, liikudes Väaska, Samokrassi talitee suunas;

les järjekorras nagu kapten Leiburgi käsus määratud.

Endisele õhtusele positsioonile jäid maha kõik raskekuulipildujad, 1. polgu 2. rood, osa Lieveni Kütidivisjonist (Loodearmee osa) ja 8. polgu 4. rood.

Kapten Tomingase grupp, jõudnud vaevalt 100—200 m oma lähtealuselt edasi Kõrgesoole, kohtas äkki ööpimedusest ilmunud punaste tiheid ahelikke, kes „hurraa” karjudes ilma püssipauguta teda ründasid.

Meie ahelikud tõmbusid kiiresti oma lähtealusele tagasi, kust siis koos seal asetsevate osadega avasid kõikidest relvadest masendava tule. 12. roodu ülema leitn. Simsoni seletuse järele olnud tema ahelik positsioonil nii tihe, et mehed lasknud mitmes viirus üksteise tagant lamades, põlvelt ja püsti asendist ning tule intensiivsus olnud temale ennenägematu ja kuulmatu. Seda tõendab omalt poolt ka küllalt rohke (30—50)

Meie kaitsepositsioon Narva jõe kaldal Krivasool (Kriušas) 1. Jal. rügemendi 6. roodu kaitselõigus.

— 12. roodust paremal — 6. polgu kaks roodu (2. ja 4.) suunaga metsavahi maja peale, mis Väaskast lõuna pool;

— 12. roodust vasakul — 8. polgu kaks roodu (3. ja 2.) suundudes Väaska peale loodest.

1. polgu 2. rood, väike salk loodearmeelasi ja 8. polgu 4. rood jäid varru, et pealetungi ebaõnnestumisel oleks värsked jõude Kõrgsoo põhjaserva sulgemiseks.

Kapten Leiburgi seletusist ei selgu, keda tema määras pealetungivate roodude üldjuhiks, kuid pealetungist osavõtjate seletuse järele ol selleks 8. polgu 1. pataljoni ülem kapten A. Tomingas, kes ka tegelikult pealetungivaid osi juhatas.

17. dets. kella 0600 olid kõik ettevalmistused Väaskale pealetungiks tehtud ja küla vallutamiseks määratud viis roodu kapten Tomingase juhatusel algasid meie positsioonilt Kõrgsoo põhjaserval ahelikus liikumist, paigunedes sel-

lulitegevusest osavõtnud raskekuulipildujate arv sellel mõnesajameetrilisel rindel. Vastase rünnak varises selles „marutules” silmapilkselt. Mõnekümne minuti pärast, kui tuli vaibus, kostus soolt vaid haavatute oiged. Vastane oli taandunud, jättes maha palju surnuid ja haavatuid ning relvi, muuseas ka mõned kerge- ja raskekuulipildujad.

Kella 0800 paiku algas kapten Tomingase grupp endises koosseisus ja järjekorras liikumist Väaska suunas. Vastasel olid Kõrgesool vaid mõned luureosad, kes aga kohe meie ahelikude lähenedes tagasi tõmbusid. Liikumist segas vähe vaid vaenlase suurtükitali, mille granaadid küll soo pehmes pinnas ei lõhkenud, aga šrapnelitali oli kohati tabav ja viis aegajalt segadusse paremal tiival liikuvaid 6. polgu osi. Edasijõudmine toimus siiski üldiselt aeglaselt, mida põhjustas osalt pehme lume all külmamata soo, kuhu mehed sügavale sisse vajusid.

Alles kella 1300 paiku jõuti vastase pideva vastupanuni, mida ta oli organiseerinud endiseis maailmasõjaaegseis kaevikuis 1,5 km Vääska külast põhjamaal Kõrgesoo-poolsel metsaserval. Seal sattusid pealetungijad kõva tule alla, mida anti püssidest ja kuulipildujaist. Mahaheitnud ahelikud vajusid pehmesse lumme ja soosamblasse ning tuli suurt kahju ei teinud. Pikka-mööda jõuti vastase seisukohtadele üsna lähedale. Ta tuli vaibus ja varsti vaikis peaaegu täielikult. Vaheajal oli kapten Tomingas saatnud pealetungijatega kaasa võetud Lieveni Kütidivisjoni meestest, keda oli ühe roodu osa, ühe rühma suuruse salga 8. polgu 2. roodu vasaku tiiva kaitseks, sest see rood sai punaste kuulipildujatest vasakult metsatukast tuld.

Kella 1400 paiku saabus käsk rünnata vastase seisukohti. 1. polgu 12., 8 polgu 3. ja 2. rood tõusid üles ja läksid rünnakule. Vastane vaikis endiselt, jäi mulje nagu oleks ta positsioonilt lahkunud, kuid äkki avas ta ründajatele mõnekümne meetri kauguselt kuulipildujatest ja püssidest kõva tule. 1. polgu 12. rood, kes oli jõudnud vastasele kõige lähemale, murdis peatumatult kaevikusse sisse. Seejuures kandis ta aga suuri kaotusi: langes 3 meest, haavata sai 15, nende seas ka rooduülem leitn. Simson. Kaotused ja rooduülemah lahkumine rivist pidurdasid vastase jälitamist, sest kulus aega kuni asetäitjaks määratud al.-leitn. J. Raud, kes oma rühma juures eemal viibis, sai asuda roodu juhtimisele. Nii libises taanduv vastane karistamatult käest. Rooduülem ise lindab seda rünnakut, kui oma edukaimat kogu Vabadussõja vältel ja ühtlasi kui kõige verisemat. Kaotused olid väga suured just äärmiselt lühikesel rünnakuajal vältel. Mõnekümne meetri pealt avatud vastase tuli löi read pilkselt hõredaks. Kõrgelt hindab rooduülem põhjendatult oma meeskonda, kes vaatamata kaotustele rünnaku peatumatult lõpule viis.

8. polgu 3. ja 2. rood ründasid vastast üheaegselt 12. rooduga. Neis oli aga palju mehi, kes tagavara pataljonist olid hiljuti polku tulnud ja lahinguis veel vilumatud. Seetõttu heitsid roodud alguses ootamatust tulest üllatatuina maha, millest tuli hetkeline peatus, kuni juhtidest ja vanemaist sõdureist kaasa kistuina jätkasid endiselt liikumist ning vallutasid vastase seisukohad.

2. roodu ülem leitn. R. Aks tahtis kohe vastase kannul edasi tungida, kuid võsa tihnikus ja metsas jäi üle poole roodu meestest maha ja jõudnud 40—50 mehega Vääska küla alla lagedale välja servale, selgus, et vastane oli end siiski jõudnud jälitajaist lahti kiskuda. Pare-malt valgusid suured punaste hulgad Vääska küla majade varju. Et külale mitte läheneda üle lageda, tahtis rooduülem pääseda oma mees-

tega vasakule metsatukka, kust kaudu oleks kergem olnud külale läheneda kirdest. Teel metsa sattus leitn. Aks oma meestega suurtüki- ja küla servalt avatud vastase kuulipildujate tule alla, mis sundis mehi varju otsima kartuli koobaste taha. Nähes, et pealetung oli takerdunud ja osa mehi maha jäänud, läks rooduülem, andes esijärgu juhtimise veltveebli hooleks, tagasi, et olukorda selgitada ja mahajäänud mehi järele tuua. Sellel teekonnal sai ta Vääska oja kaldal vastase kuulipildujatulest haavata ja kanti lahinguväljalt ära. Kulgu grupi tegevusest ei olnud 2. roodu ülemal kihku ega kahku kuulda, nii pikisilmi kui ta seda just ootaski. Ka selle roodu kaotused olid suured: langenuid 2, haavatuid ja põrutuid ühes rooduülemaga 24 meest.

8. polgu 3. rood tõttas samuti vastase kannul läbi tiheda metsa küla poole. Rooduülem al.-leitn. J. Kuuskmann jõudis ühes salga meestega mõnesaja meetri kaugusele külast ühte nõkku, kust hooned juba puie vahelt paistsid. Seal sattus aga ägeda tabava suurtükile alla. Ka jalaväe tuli kestis edasi. Jäädi ootama soodsamat silmapilku edasitungimiseks. Tule vähe vaibudes, läks korda selgitada, et naabrid pare-malt ja vasakult olid tagasi tõmbunud tihedamasse metsa. Kui püssituli vastase poolt vaikis, katsus rooduülem ühes 3 mehega roomates läheneda külale, sai aga kohe lähema hoone varjult tuld, mis kahte meest haavas. Mehi oli rooduülemah juurde koondunud salgakesesse jäänud vaid 12, kellest peale kahe kõik võõrastest üksustest. Liikumise ajal metsas olid üksused segamini läinud ja osa mehi maha jäänud. Tõmbuti tagasi metsaserva, et teiste osadega sidet luua. Videvik oli juba käes. Rooduülem saatis välja luure, kes tagasi tuli pimedas ja teatas, et küla on tühi. See teade saadeti grupi ülemale. Viimase kohale jõudes liikus rood külla, kust ta vaheajal Narva poolt sissetulnud 1. polgu osad eest leidis. Rood asetati kaitsele Vääskast edela poole Narva jõe kaldale. Selle päeva lahinguis kaotas 3. rood haavatuina 10 meest.

Nii arenesid sündmused lahinguvälja keskel ja vasakul tiival.

Et toetada pealetungi rindelt käskis kapten Tomingas juba varem enne rünnaku algust 6. polgu 4. roodu ülemal al.-leitn. V. Vagal, kelle käsutuses oli ka ühtlasi sama polgu 2. rood, haarata vastast paremalt. Selleks saatis al.-leitn. Vaga ühe rühma 2. roodust veltveebli juhatusel, kes suurtükilele vaatamata paremale metsa välja jõudis. 2. roodu rühma edasilikumist toetas 4. roodu üks rühm ühe kergekuulipilduja ja ühe raskekuulipilduja tulega. Need relvad paigutati selleks paremale tiivale ühte metsatukka. Seal oli ka võimalus tulistada flankeerivalt 1. polgu 12. roodu rinde ette. Need liikumised ja paigutused tehtud, vallutatigi 1. ja 8. polgu osade

poolt vastase positsioon. 6. polgu roodud liikusid edasi metsa idaservale 600—700 m kaugusele külast ja jõudnud 100—150 m välja lagendikule, märkasid, et 1. ja 8. polgu osad ei liikunud millegipärast enam edasi. Väaska külast avati aga lagedale jõudnud 6. polgu osadele kuulipilduja- ja püssituli. Kuna 1. ja 8. polgu roode metsa all näha polnud, siis hakkasid ka 6. polgu roodud metsaserva tagasi tõmbuma, mis toimus juba videvikus. Metsas olid ka 1. ja 8. polgu osad. Seal tehti tuled soojendamiseks üles, sest soos märjaks saanud mehi piinas kõva külm: riided külmanud ihu külge ja jalad saabastesse.

Peale väsimuse ja külma vaevas 6. polgu mehi veel nälg, sest nemad olid 36 tundi söömata olnud, sooritades enne Samokrassi tulekut 16. dets. hommikust alates rännakuid Vairava, Auvere, Mustjõe vahel. Osa mehi oli roodudest lahkunud ja aetud külmast ja näljast läinud tagasi Samokrassi külla.

Pannud valve Väaska külapoolsele metsaservale, veetsid mehed öö tulede ääres. Kella 2000—2200 vahel saadeti luurepatrull küla poole, kust ta tuld sai. Sellest järeldati, et vastane piis külas. Tegelikult võis küla sel ajal juba olla 1. polgu 3. roodu valduses.

6. polgu roodud kaotasid päeva jooksul surrutena 1 ja haavatutena 3 meest.

Kantud kaotused ja suur väsimus pool ööd ja terve päeva kestnud lahingutes väga väsitaval maastikul, olid lõpuks oma mõju avaldanud, niiet saabuvast pimeduses ei tehtud enam katset haarata Väasket vapustatud vastase käest, kes oli arvatavasti kaotanud lootuse seda veel edukalt kaitsta ja lahkunud pimeduses ise ilma vahetu surveta külast.

Pealetungi ajal liikus kapten Leiburg pealetungiva grupi järel mööda Väaska, Samokrassi teed, et olla kogu aeg informeeritud lahingu käigust. Ta oli telefoniühenduses diviisistaabiga oma komandopunkti kaudu Pänkla talus. Evakuatsiooni ja juurdeveo korraldamiseks kasutati ohtralt külameeste küüti. Eriti agarad olid Samokrassi külamehed padrunite juurdeveol. Mõned neist sõitsid oma hobustega kuni tule all viibivate ahelikudeni ja üks mees kaotas seejuures isegi oma hobuse vaenlase tules.

Kogu pealetungi vältel olid meie ahelikud vastase suurtükitule all, mis kuigi tabav ei olnud aga segas siiski. Granaatidest, nagu varem mainitud, lõhkes pehmes soos mõni üksik, kuid

Grupp kalevlasi Viru rindel Suur-Žerdjankas veebruaris 1919. a.

šrapnelli tuli oli kohati tabav ja tekitas ahelikudes segadust. Tabavaks ja mõjuvaks muutus vastase suurtükituli aga Väaska küla all, kus see osutus liikumisele juba tõsiseks takistuseks.

Meie poolt toetasid pealetungi tulega üks 2-he ja üks 3-me toruline Loodearmee patareid Samokrassi juurest. Nad tulistasid kaardi järgi ilma vaatluseta jalaväe juures, mille tõttu ka tuli oli vähe tabav ja kohati isegi takistas meie liikumist. Kapten Tomingase seletuse järgi tulnud temal suurtükitulid korrigeerida ratsakäskjalgade abil. Mustjõe rajoonist pommitasid meie patareid peaaesjalikult Ust-Žerdjanka ja Väaska küla, ja vastase positsioone Krivasoo juures.

Veel enne hommikust lahingut Kõrgsoo põhjaserval, teatas diviisistaap kapten Leiburgile, et üheaegselt Samokrassi grupiga algavad pealetungi Väaska suunas 1. polgu osad Mustjõelt ja Kulgu poolt. Hiljem ei saanud kapten Leiburg enam teateid ei Mustjõe ega Kulgu pealetungivate osade tegevusest, ei saanud ta ka Väaska all ise luua nendega ühendust. Peale rünnakut Väaska all oli kuulda olnud vaid laskmist Kulgu poolt ja varem kord ka Kossari metsa poolt Mustjõe suunal. Sellest ei saanud kapten Leiburg aga midagi konkreetsemat järeldada.

Mustjõe grupi ülem leitn. Luik, saanud öösel käsu pealetungida, siis kui tegevust alustab Samokrassi grupp, otsustas seda teha aovalgel. Hommikupoolt ööd kostuski Samokrassi poolt äge laskmine. Seda kuuldes asus grupp pealetungile ja vaatamata oma vähestele jõududele saavutas esialgu edu, kuid, jõudnud Ust-Žerdjanka kohale, löödi sealt tagasi. Taanduvad rühmad suudeti kinni pidada Kossari oja juures, kuhu nad kaitsele asusid endistele seisukohtadele. Taandumisel langesid vastase kätte ka 2 selle grupi raskekuulipildujat.

Mustjõe suunast ei saadud Vääska peale saata tugevamat salka seepärast, et vastane pommitas kogu öö tugevasti rinnet Mustjõe kohal ja tegi isegi öösel kella 0200 ja 0400 vahel katset üle jõe tulla. Vaenlase aktiivsus Krivasoo kohal sidus seega 1. polgu osad oma positsioonidele ega võimaldanud pöörata suuremat tähelepanu Vääska suunale.

Kõige tagasihoidlikumaks kujunes Kulgu grupi tegevus. Ei ole tänini selge, mis oli selle passiivsuse tõeliseks põhjuseks. Mõningail andmeil (1. roodu ülema leitn. A. R. Bachsteini seletus) saanud see grupp pealetungi käsu alles 17. dets. kell 1000. Teisalt seletatakse (3. roodu vanem ohv. al-leitn. A. Uuk), et maastik ei võimaldanud kolmest roodust koosneva üksuse tegevusse rakendamist kitsal 50 meetri laiusel kaldaribal, mis pealegi oli vastase tule all, kuna kaugemal laius väga raskesti läbistatav vesine soo, kuhu mehed põlvedeni sisse vajusid ja märjaks said.

Lisaks sellele võib arvata, et puudusid ka andmed lahingute käigu kohta Vääska, Samokrassi suunal, kust kuuldus juba hommikul vara ägedat laskmist. Välja saadetud luure leidis kõikjal ikka punaseid ees. Seda gruppi võis tagasi hoida teadmatus lahingu tulemuste kohta Samokrassi ees, sest vastase edu korral seal oleks Kulgu grupp osutunud kitsal ribal väga sügaval vastase vägede vahel, kust väljapääs oleks osutunud väga raskeks, kui mitte sootu võimatuks.

Alles peale lõunat, kuuldes laskmist juba Vääska küla all, hakati Hõbesaare kohalt metsaservalt aegamööda külale lähemale nihkuma. Liiguti paremalt mööda metsa. Varsti selgus, et metsavahi majas Vääskast kirdemal vastast ei olnud. Nüüd saadeti üks 3. roodu rühm al-leitn. J. Prunbachi juhatusel küla peale, kust anti algul paar kogupauku, hiljem aga enam ei tulistatud. Rühm võttis esimeste majade juures

7 vangi, kuna küla ise oli vastase poolt juba maha jäetud. Al-leitn. Prunbachi järele tulid külasse kella 2200 paiku ka ülejäänud rühmad rooduülema leitn. J. Granti juhatusel. Vastane avas küla pihta kohe suurtükitle. 3. roodu pani jõe kaldale küla kohta postid välja ja lõi tagasi ühe vastase 40—50-mehelise salga katse tulla küla kohal uuesti üle jõe. Öö jooksul loodi side 8. polgu roodudega põhja pool küla metsas ja kella 0500 18. dets. asus 8. polgu 4. roodu, kes vahepeal oli Samokrassist järele saadetud, jõekaldale kaitsesele Vääskast kuni Männiku taluni. Metsavahi majas Vääskast edela pool püsis vastane sees.

Viru rindel käisid 16. ja 17. dets. Krivasoost kuni Soome laheni kõikjal ägedad lahingud vahelduva õnnega mõlemale poolele. Kui meil oli osaline edu Vääska, Samokrassi suunal, siis Oudova, Narva suunal vallutas vastane Loodearmee väeosadelt Terbinka ja 9. polgu lahingulõigus Narva ees Koškino ja Sala küla. Vasakul tiival Narva-Jõesuu ees tungis vastane 4. polgu lõigus küll ägedalt peale aga löödi temale suurte kaotustega tagasi.

Diviisistaabis peegeldus 17. dets. päevane tegevus rindel väga mitmepalgeliselt. Hommikul kell 0840 teatas diviisistaabi ülem operatiivstaabi ülemale kaunis rahulikult vastase pealetungidest Narva-Jõesuu ees 4. polgu lahingulõigus ja et pealetung Samokrassi külale on tagasi löödud ning läbimurde likvideerimiseks on kõik abinõud tarvitusele võetud.

Kell 1030 17. dets. andis diviisistaabi ülem al-polk. V. Liivak operatiivstaabi kaunis optimistliku informatsiooni olukorrast rindel, eriti Vääska rajooni kohta. Üldjoontes ta kirjeldas seda nii: „Eile õhtul oli olukord Vääska küla juures kaunis tõsine, sest meie kartsime varusid ümberpaigutada, oodates pealetungimist tervel rindel. Praegu on olukord enam-vähem kindel, sest meil läks öö jooksul korda Samokrassi juurde koondada neli pataljoni ja nüüd on vastase edasiliikumine seisma pandud ja tahame teda ära hävitada ning loodame, et see meil korda läheb. Vastasel Vääska küla juures on tegevuses kaks brigaadi. Meil on mõte seljataguse löögiga nendel tee Vääska peale ära lõigata ja kui korda läheb, siis Vääska ja Ust-Žerdjanka kõvasti enda kätte võtta. Kuus roodu on meil veel täiesti värsked ja ootavad käsku, kuid Jõhvi rajoonis enam varusid ei ole (kuue roodu all mõeldakse siin arvatavasti

Meie kaitsekoopaid Vabadussõjas Irboska rindel.

6. polgu II pataljoni ja 4. polgu 1. ja 3. roodu J. S.) 6. poigu II pataljoni, mis Jõhvis seisis, sai öösel ešeloniga Korfi (Auverre) toodud, istub vagunites ja ootab käsku. Loodearmee 5. diviisist, mis Väaska juures positsioonil oli, on järele jäänud Strelkovõi Divisjon — umbes 140 tääki. Teised polgud on kõik laiali jooksnud. Nende vooresid olid kõik teed täis, kuid nüüd on teed vabastatud ja vooresid metsadesse saadetud. Leitn. Viitak, kes eile kohal käis, teatas, et Loodearmee sõdurid meie meestele väga halvasti mõjuvad. Lieveni diviisi mehed ei tahagi sõidada, vaid istuvad tulede ääres metsas ja irvitavad meie sõdurite üle, üteldes: „deris kartofelnaja respublika, a mõ v Rigu pojedem.“ *) Diviisiülem tahab neilt relvad ära võtta ja kui töõjõudu rinde kindlustamisel kasutada.”

On säilinud ka 1. diviisi staabi ülema al.-polk. Liivaku kõne kindralstaabi-valitsuse ülema polk. J. Rink'iga kella 1755 ajast. See ei ole enam kaugeltki optimistlik. Rasked mõtted keerlevad siin rinde saatuse ümber. Toome selle kõne, mis üldjoontes nii käib:

„Seisukord on väerinnal järgmine: 4. polgu rajoonis vaikne. 9. polgu rajoonis nii suur pealetungimine, millist seni pole veel olnud — Kõskino ja Sala küla ning Sala mõis on vastase käes ja sellega on ka meie esimene liin läbimurtud. Ei ole ka lootust neid külasid tagasi võtta. Loodearmee osad Dolgaja-Niva, Monatõreki suunal löödi Terbinkast välja ja nad asuvad 1,5 versta Dolgaja-Nivast kaugemal. Väaska juures ei ole korda läinud vaenlast üle jõe suruda. Operatsioon, mis seljatagusest tahtsime ette võtta, ei õnnestunud. Soo on nii tüma, et läbi ei pääse. Jõe kallast mööda aga vastane ei lase liikuda. Ükskord läks juba korda vastast jõeni välja lüüa, kuid kommunistid võtsid taandujaid kuulipildujate tule alla ja sundisid neid vastulööki andma (siin on jutt vist Mustjõe poolt tungiva grupi vastas tegutsevaist vaenlase osadest. J. S.) Praegu seisavad meie väed Väaska külast pool versta hommiku poole ja pool versta

*) „Kakle kartuli vabariik, aga meie sõidame Riiga.“ Lieveni diviis tuli Loodearmeesse Riist ja mehed ihkasid sinna tagasi, kuhu neist küll vist väga vähesed hiljem jõudsid. „Kartuli vabariigiks“ sõimasid loodearmeelased üleolevalt Eesti vabariiki, kelle muld neist hiljem saatuse pilkena üle 10.000 mehe taudide ohvritena viimseks puhkuseks siiski vastu võttis ja tuhandetele tänini leiba on andnud.

(Teistel andmetel 1 verst. J. S.) põhja poole. Väaska rajoonis on vastasel 15., 16., 17., 18. ja 84. polk siinpool jõge. Need on täiesti värsked ja uuesti täiendatud väeosad. Meil on täna kaunis suured kaotused ja nimelt: langenud 3 rooduülemat, haavatud 3 ja umbes 100 sõdurit rivist välja löödud. Lahing kestab kogu aeg edasi. On oodata, et täna öösel vaenlane pealetungimist kordab nii Dubrovka kui ka Väaska suunas, et üle Samokrassi Soldina jaama välja tulla. Seepärast tahab diviisiülem, kui vähegi võimalik, täna öösel Narva jõe liinile üle tulla, sest vastasel korral võime oma polgud ära purustada ja meil ei jää kindlaid väeosi, kellega Narva jõe liini oma alla võtta. Teiseks, kui meie vaenlase surve all oleme sunnitud liini muutma, siis võib võimalik olla, et mõned patareid hobuste puudusel jäävad maha vaenlase kätte. Narva jõe liini oma alla võtmine annab meile järgmist: meie liin läheb lühemaks, igal polgul saavad olema omad varud ja meil jäävad veel skaudid vabaks, kellega meie võime Väaska operatsiooni lõpetada ja sellega rumalast seisukorrast, milles meie praegu oleme, välja pääseda. Diviisiülem palub teatada, kuidas on praegu rahuläbirääkimistega ja poliitiline seisukord.”

Polk. Rink vastas: „Mis puutub vägede Narva jõe joonele tõmbamisesse, siis tuleb seda muidugi teha, kui teist väljapääsu ei ole. Missugused ja kus kohas on teil praegu varud? Teadke, et kõige õrnem koht tervel väerindel on Kriüša (Krivasoo), Väaska rajoon. Selles sihis peavad teil varud olema. Äpardus Kriüša või Väaska poolt võib asja äärmiselt sitaks ajada. Mis puutub rahuläbirääkimistesse, siis võib ütelda, et tänane päev ehk on otsustav. Nimelt on Krassin Moskvast, kuhu ta direktiivide järele sõitis, tagasi jõudnud ja täna kell 7 õhtul saab koosolek olema, kus piiri-

Soomusrongide Diviisi poolt 13.—18. aprillini ehitatud ajutine raudteesild Piusa jõel, Petseri jaama lähedal. (Endise ajutise silla viis ära kevadine suurvesi. Silla pikkus 15 silda, kõrgus 3,5 silda.)

küsimused ja vastastikkused garantiid arutamisele tulevad. Kõik ripub ära sellest, missuguse vastuse Krassin piiriküsimuses kaasa tõi. Meie, igatahes jääme oma ettepaneku juurde ja võetud positsioonist ei nihku. Kui enamlased annavad järele, saavad läbirääkimised edasi kestma, kui ei — võitleme edasi. Niisiis, olge head, vastake mulle reservide kohta. See oleks esiteks, teiseks, küsige diviisiülemalt järele, kas ta tahab ajutiselt, kuni ägedad päevad edasi kestavad, polk. Reeki omale abiks. Ma sõidaks ise heameelega, aga Soots on Tartus, nii et ma sõita ei saa.”

Al.-polk. Liivak vastas: „Reservidest on: kaks roodu 4. polgust Auveres, üks pataljon 6. polgust Korfis vagunites, kaks roodu 8. polgust Narvas. Narvas oli ka üks pataljon 9. polgust reservis, kuid see on juba välja saadetud Dubrovkasse. Polk. Reegist küsin järele ja teatan.”

Polk. Rink: „Kus on 6. polgu kaks teist pataljoni praegu ja kus on soomusrong?”

Al.-polk. Liivak: „Üks pataljon 6. polgust on liinil Vasknarvast kuni Omutini, kaks roodu 1. polgu ülema käsutada Mustjõel ja kaks roodu Samokrassi külas. Soomusrongidest on kaks Komarovkas ja üks Pljussa silla juures, soomusautodest on üks Dubrovkas ja üks parandusel Narvas, mis homme hommikuks valmis saab ja välja võib sõita.”

Kurja kuulutavad pilved hakkasid lahkuma diviisistaabi ja terve Viru rinde kohalt alles kell 2300, kui diviisistaabi ülem Operatiivstaabi ülemale võis teatada: „Meie energilisel vastupealetungimisel löödi vaenlane täna õhtul Väaska külast välja ja visati üle Narva jõe. 9. polgu poolt on vaenlane Sala külast ja mõisast välja löödud, on saadud vange ja kuulipildujaid.”

Nii kõrvaldati ühiste jõupingutustega reamehest kuni Ülemjuhatajani Viru rinnet ähvardav oht.

Nende pinevate võitluste tulemustel oli määrav mõju Tartus sõlmitava rahulepingu tingimustele.

N.-Vene rahudelegatsioon ootas ja ei andnud piiriküsimuses enne järele kui selgusid 7. dets. alanud võitluste tulemused Narva all. 15. dets. ilmnis Tartus rahuläbirääkimistel selgesti, et N.-Vene rahudelegatsioon venitas meelega, kasutades aega kihutustööks rindel meie sõjaväe moraali lödvendamiseks. Et tõelist olukorda selgitada, tegi meie rahudelegatsioon 16. dets. ettepaneku läbirääkimisi edasi lükata kuni 3. jaan. 1920. Vaieldust selle ettepaneku ümber selgus, et tööd saab siiski jätkata. Märkimise väärt on see, et just 17. dets. õhtul, alles siis, kui Viru rindel olid likvideeritud kõik vastase läbimurde katsed meie kaitsejoonest ja ta tagasisurutud oma endistele seisukohtadele, N.-Vene rahusaatkonna esimees A. Joffe esitas uue piirijoone kava, mis andis Narvale Narva jõe idakaldal tagamaad ja läks mööda Rosona jõe, üle Karostelli, Kobõljaki küla Pljussa jõe suhu ja sealt lõuna poole mööda Narva jõe. Varem nõudis N.-Vene rahusaatkond piiri Rannapungerja, Kunda joonel. Ei ole kahjuks selge, kas uue piirijoone ettepaneku tegi N.-Vene rahudelegatsiooni esimees A. Joffe siis, kui ta juba teadis ka viimase pealetungi ebaõnnestumisest 17. dets. ja suurtest kaotustest Narva all, või toimus see varem andmetel, kus ka juba selgus N.-Vene vägede pealetungi hoo vaibumine, ilma et oleks saavutatud oodatud tagajärgi.

Meie sõjaväe juhtide ja meeskonna meelekindlus ja ohvrimeel ütlesid lõppsõna meie riigi piiri määramisel. Nad andsid meie rahudelegatsioonile kätte säärased trumbid, mida vastasel ei olnud millegagi lüüa. Tema suurim tegur — sõjaline jõud — osutus võimetuks suruma meile peale oma tahet.

Võitlus lõpuni . . .

Episood Vabadussõjast.

Jaak Rimpel.

3. roodu telefonist pani telefonitoru käest ja pöördus veltveebli poole:

„Kuulge, asi pole korras — Joonas ei vasta.”

Roodu veltveebel oli samuti ärevil. Juba pool tundi püüdsid nad astuda ühendusse umbes 3 km eeloleva valvetõkke vanema allohvitser Kustas Joonasega, kuid kõik nende katsed jäid tagajäetuks: valvetõkke ei vastanud! See asjaolu tekitas rahutust.

„Võta ühendus 5. rooduga. Las' nad katsumad sealt; võib olla on meie liin katki,” käsutas ta telefonisti.

See noor, alles liinile jõudnud sõdur, oli ilmselt äritatud ja segas väljakutse signaale. Mõni minut hiljem siiski saadi ühendus 5. rooduga. Päril sealt teateid laskmise kohta. Need ei teadnud midagi lähemalt, kui et laskmine olnud neist vasemal, oletatavasti 3. roodu valvepiirkonnas. Neil

Kalevlased Narva rindel 1919. a. lõpul.

olevat küll 3. roodu valvetõkkega ühendus, kuid viimane ei vastavat ka väljakutsele.

Oli selge, et midagi on korrast ära ja veltveebel jooksis rooduülemale juure, kes asus umbes 400—500 sammu eemalolevas mõisahoones.

Rooduülem käsutas kohe 20-mehelise salga veltveebli juhatusel välja olukorda selgitama.

Veltveebel võttis roodust tublimad mehed ja, võttes kaasa käsigranaate ning signaalrakette, asus teele, eespool sinendava metsa suunas. Metsa juure jõudes, saatis ta 5-mehelise salga ette, et vältida üllatusi, juhul kui enamlased on vallutanud juba valvetõkke ja tunginud metsa.

Lastes eelsalga umbes pool kilomeetrit ette, alustas veltveebel ülejäänud meestega liikumist.

— „Kas arvad, et enamlased on vallutanud valve?“ küsis veltveebli kõrval sammuv allohvitser Sammel.

— „Kes neid pörgulisi teab! Igatahes seal oli madin. Võib-olla käisid punased lihtsalt narrimas. Liin võis ju katkeda ja seepärast ei saanudki ühendust,“ vastas veltveebel.

— „Noh, eks käime ära, siis näeb,“ arvas Sammel.

Nad ei jõudnud kuigi kaugele, kui korraga eespool kostusid paugud. Silmapilguga paiskusid mehed ahelikku, otsides varju tugevatüveliste kuuskede taga.

— „Ärge laske enne kui teised on tagasi!“ hoiatas Sammel sõdureid, nähes et need instinktiivselt tõstsid püssid palge.

Okste ragisedes jooksis eelsalga juurest ähkv sõdur ja teatas, et nad on sattunud enamlaste tule alla. Viimased asuvad vanades Maailmasõjasaegseis kaevikuis. Palju neid on — ei tea, kuid tulistamise järel otsustades ei või neid palju olla. Teised meie mehed jäänud kohale ja tulistavad vastu.

Metsast kostuski võrdlemisi äge paugutamine.

Veltveebel mõitles silmapilgu, siis tegi korralduse:

„Karul! Lippa kohe tagasi ja teata rooduülemale, et sattusime punastega kokku ja meie tungime neile kallale. Kui abi vajame, lasen raketi.“

Karuks nimetatud sõdur sööstus jooksusammul tagasi. Veltveebel aga liikus ülejäänud meestega ahelikus edasi kuni jõudis eeloleva nelja mehe juure. Kogu ahelik avas nüüd tiheda tule enamlaste pihta, kelle kaevikud paistsid puude vahelt selgesti. Kuigi polnud näha punaseid, arvestas veltveebel neid siiski 50—60 mehe peale, otsustades tule tiheduse järgi.

Mis oli saanud valvest? See oli teadmata, kuid nähtavasti olid enamlased neid äkki rünnanud ja nad olid kas tapetud maha või võetud vangid. Kümme vahvat meest olid nähtavasti kadunud.

Paaril korral katsus veltveebel ahelikuga edasitungida, kuid enamlased tihendasid tuld ja lisaks pandi ka kuulipilduja — kergekuulipilduja või maksim — ürgama ja nad ei pääsenud kuidagi edasi. Mõned mehed langesid rivist välja.

Nähes, et selkombel nii vähese jõuga ikka edasi ei saa, lasi vltveebel raketi õhku, abi vajamise märgiks.

Umbes poole tunni möödudes jõudiski abiks kaks rühma rooduülemä juhatusel. Nüüd tormati uuesti peale. Enamlased aga avasid marutule ja jällegi ei saanud meie ahelik edasi. Punased olid hästi kaitstud: vanad veneaegsed kaevikud olid võrdlemisi sügavad ja osalt isegi hästi maskeeritud, mistõttu meie püssituli ei saanud neile tekitada kahju. Kuid ka punased ei saanud meile suuremat midagi teha, kuna mehed leidsid varju puude taga. Ka järgmised edasitungi katsed ei õnnestunud.

— „Lubage, ma võtan nad orki,“ pöördus vihane veltveebel rooduülemä poole. „Lähem osa meestega ringi ja teen neile seal t särü. Kaua meie selkombel siin istume.“

Kuna muud üle ei jäänud, oli rooduülem nõus. Ta teadis, et veltveebliit võib usaldada, kuna see vana, kogenenud sõjamehena oli Vabadussõja algusest peale mitmel korral enamlasti selkombel materdanud.

Otsustati siis, et veltveebel läheb ühe rühmaga vasakult haarangule ja parajal ajal ründab enamlasti suure raginaga küljelt ehk koguni seljatagant, kuna ülejäänud osa neile omakorda eestpoolt surub peale. Kahelt poolt rünnatuna nad peavad lõpuks murduma.

Veltveebel tõmbus osa meestega ahelikust tagasi ja pöördus, kui neid enamlased enam ei võinud märgata, järsult vasakule ning liikus külgsuunas umbes kilomeeter maad edasi. Pöördus siis paremale tagasi ja jõudis umbes pooletunnilise marssimise järgi enamlastele tiivale, nagu võis otsustada paukude järgi. Korraldas seal mehed rünnakuks.

— „Nüüd, poisid, läheme robinal!“ julgustas ta mehi. „Otse edasi ja kallale, pole siin mingisugust eputamist vaja. Ega maoli ka ei maksa heita, siis ei saa enam ülesse.“

— „Mis asja? Rõhume aga peale, ehk saab soomustki,“ lõppisid mehed heatujuliselt vastu.

„Muudkui edasi!“

Okste ragisedes tormaski ahelik edasi. Jõudsid lähedale enne kui vaenlane neid õieti märkaski. Vast siis kui ründajad metsikult hakkasid karjuma, avati nende pihta kuulipilduja tuli, aga see ei suutnud enam hoogusattunud mehi pidada, kuna pealegi nähti, et ka eestpoolt tormavad omad mehed peale.

„Ikka peale, poisid!“ karjus veltveebel, pikkade hüpetega edasitormates. Teda äri-

tas vahetpidamatult tärisev vaenlase kuulipilduja, millest saadeti vinguvaid valanguid ahelikule, kuid õnneks üle peade.

Mets kajas vastu vägevast võidukisast. Puu tagant puu taha hüpates jõuti vaenlasele järjest lähemale. Enamlased ei pidanud vastu. Nähti kuis nad kaevikust väljusid ja väledasti tagasi sibasid. Neid oli siiski rohkem kui esialgu arvati.

Veltveebel jõudis oma meestega kaevikusse.

„Noti maha!“ mõirgas ta, ja hüppas kaeviku põhja, püssi löögivalmis hoides. Seal polnud aga enam kedagi. Punased lippasid juba eemal. Meie pealetung oli olnud nii järsk, et nad ei jõudnud kaevikus olevat maksimigi enam kaasa võtta, vaid luku olid sel küljest ära kiskunud.

Meie mehed tormasid taganevate vaenlaste kannul edasi, et jõuda valve asupai-gani. Nüüd oli selge, et sealolevad mehed on kas enamlaste poolt kaasaviidud või tapetud.

*

Kui allohvitser Kustas Joonas sai käsu asuda kümne mehega valvetõkkeesse, valis ta oma rühmast välja tublimad mehed. Valve asukohaks määratud metsa ja küla vahel asuv kõrgendik asus ligikaudu 3 km roodust eemal. Asukoht oli kaunis halb, kuna enamlased võisid ümberolevat metsa kasutada selle sissepiirata. Et aga kõrgendikult avanes hea võimalus ümbruses toimuvat liikumist pidada silmas, siis polnud ka teist paremat valikut.

Päralt jõudes kaebasid nad mäe jalale endile laskeaugud, maskeerides neid võimaluse piires. Valvepost paigutati kõrgendiku tippu. Enamlased asusid olemasolevail andmeil umbes 5 km eemalasavas külas ja neil nähtavasti polnud kavatsust tungida peale, sest nad olid alles hiljuti saanud armetul kombel peksta ja nüüd olid mõni päev juba üsna vaiksed.

— „Nüüd saab siin „pleekima“ hakatud, hiiglama vahva päike paistab,“ plaanitsid mehed omale kaevikut kaevates.

— „Ega kedagi,“ oli Joonas meestega nõus. „Paneme vesti vahed moonä täs ja laseme päikesepaistel leiba kontidesse.“

— „Kui aga punanahad kaelapeale ei tule.“

— „Ah, need. Nad said alles hiljuti sarnase sauna, et pead nüüdki veel paistes. Ega nad teist keretäit niipea enam ei taha.“

Nii arutleti omavahel ja töötati. Olid kaevikud valmis, asuti sisse. Valve oli väljas ja mehed puhkasid. Joonas käis paari mehega lähedases metsas veidi luusimas.

Polnud kusagil märgata midagi kahtlast, kuigi mets ulatus kuni enamlaste käes olevate küladeni välja. Enamlaste pool näis kõik olevat vagune ja miski asjaolu ei vihjanud sellele, et lähemal ajal võiks vaenlase poolt oodata üllatusi. Seepärast oldi muretud ja püsis lõbus meeolelu. Saatus aga oli määranud teisiti.

Õö möödus rahulikult ja aeg jõudis teisel päeval juba lõunasse, kui äkki valvelolev mees hüüdis midagi ülevalt.

„Mis on?“ päris Joonas, väljudes oma laskeaugust ja ronides üles.

— „Pagan teab, aga seal ees, metsas, nagu kolavad mehed ringi. Ma vaatlen neid juba ligemale pool tundi. Lagedale nad aga ei ole tulnud.“

Ärevalt silmitses Joonas tükk aega eelolevat metsa. Midagi kahtlast ta aga seal ei märganud.

— „Tonti nägid,“ naeratas ta, „pole seal näha kärbsse poegagi.“

— „Kuid ma nägin päris selgesti seal liikumist. Ja paistis olevat õige mitu meest.“

— „No kuram, siis vaja minna kaema, kes seal kolavad. Pea sa silmad lahti, ma lähen mõne mehega kaen perrä, mis saksad seal askeldavad.“

Ronis selle järele alla ja käskis mehi olla valvsad. Võttis siis omale kaaslasteks kaks meest ja mäejala varjul ning pöösaid ja niitmata heina kasutades varjumiseks, roomasid nad paremale metsa, et sealt kahtlasele kohale hiilida lähemale.

Jõuti metsa. Paremal pool ei olnud nüüdki märgata midagi kahtlast. Ettevaatlikult liiguti puude vahel edasi, õige tihti seisatudes ja teravalt ümbrust silmitsedes ning kuulatades. Nad jõudsid juba peaaegu valvemehe poolt märgitud kohani ning nähes, et ei ole märgata midagi kahtlast, tahtis Joonas juba märku anda tagasipöördumiseks, kui korraga eespool praksatas oks. Välkkiirelt heitsid mehed puutüvide varju kõhuli ja hinge kinnipidades vaadati pinevalt ettepoole. Ees olidki enamlased. Neid oli umbes paarkümmend meest; osa neist seisis puude vahel püsti, kuna osa oli istukile puude najal. Nähtavasti oli tegemist enamlaste luuresalgaga. Nende tähelepanu oli pööratud eeloleva lagendiku ja kõrgustiku poole, kus asus meie valvetõkke. Omavahel nad nähtavasti seletasid midagi, kuna žestikuleerisid kätega; sõnu aga ei olnud kuulda.

Vaikides vahtisid Joonas ja ta kaaslased üksteisele otsa. Ei olnud enam kuigi mugav olla. Ja Joonas näitas peaga tahapoole ning nad pugesis minema. Nähtavasti

punased ei märganud neid nüüdki veel, sest nad püsisid ikka veel endisel kohal. Tähelepanematult jõudsid nad saja sammu võrra minna tagasi. Seal enamlased neid ei võinud enam märgata. Joonas peatas mehed.

— „Sina, Ojaliiv, lähed meeste juure ja telefoneerid rooduülemale, et enamlased on liikvel. Küsi, mida peame tegema, kui nad edasi liiguvad. Ühtlasi olge valmis jalga laskma, kui olukord seda nõuab. Mina ise ja Pilv jääme siia ning passime neile peale. Kiiresti.“

Ojaliiva nimeline sõdur siirdus minema valve suunas, kuna Joonas teise sõduriga pugesis metsa äärde, et sealt jälgida enamlaste tegevust.

Võib-olla oleks nad pääsenud kõik, kui mitte poleks õnnetuseks vahele tulnud rumal juhus.

Vaevalt sai Ojaliiv paarkümmend sammu astuda, kui kusagilt mingisugune suur lind robinal ja kädiseses tõusis lendu. Sellest kohkus Ojaliiv sedavõrd, et äkilise nõksuga hüppas kõrvale, kusjuures komistas eesoleva kännujuurika otsa ja prantsatas kõhuli. Kõlas lajatatav pauk, sest vana vene püssi kaitsevinn ei pidanud põrutusele vastu ja andis selle mõjul paugu.

Mitmekordselt kajas mets vastu. Äklistest lasust kohkunud sõdur unustas nüüd igasuguse ettevaatuse ja metsast välja tormates, jooksis ta üle lageda otsejoones künka poole. Nüüd avasid enamlased tule jooksva Ojaliiva pihta. Juba esimeste paukude juures ta kukkus ja ei tõusnudki enam.

Lalarööpmelise Soomusrong nr. 4 valve-tõkke eelpost Lõuna rindel.

Kuperjanovi partisanide patareid (2. Suurtükiväe polgu 7. patareid) Salisburgi alevi (Lätis) juures 1919. a. kevadtalvel. × märgitud — Kup. Part. Pataljoni ülem leitn. J. Unt, ×× märgitud — Kup. Part. Pat. patareid ülem al.-leitn. K. Einbunds. (Praegune Peaministri ase-täitja ja Siseminister K. Enpalu.)

Kuuldes pauku ja nähes metsast lage-dale jooksvat Ojaliiva arvasid Joonas ja Pilv, et ta sattus enamlastega vastamisi. Oletades, et metsa mööda taganemistee on kinni, hüppasid mõlemad omakorda lage-dale ja jooksid mis jaksasid omade suunas. Enamlaste seas tõusis kisa ja avati äge tuli. Mõlemad jooksjad sõdurid viskusid maha.

— „Roomame metsa tagasi,“ soovitas Pilv.

— „Ei...“ pressis Joonas läbi hammaste. Metsas meie ei pääse, neid on nähtavasti kogu mets täis. Ega Ojaliiv siis muidu...“

Ta ei lõpetanud, sest taga kuuldsu jooksu müdinat ja ähkimist. Ta heitis pilgu üle-õla tagasi ja nägi enamlasti jooksmas nende sihis.

— „Tulevad saatavad! Pressi nüüd, kui elu armas!“

Mõlemad tõusid ja jooksid. Jõudsid meeste juurde. Need olid asunud kaevikusse ja tulistasid pealetormavaid enamlasti.

— „Kas saite ühenduse rooduga?“ küsis Joonas veel jooksu peal.

— „Ei vasta, vist on liin nässus,“ vastati.

Rohkem polnud aega jutlemiseks. Joonas rabas mõningad käsigranaadid ja heitis neid lähemale rühkivaile enamlastile vastu. Lõhkemisprahvatuste sekka kostsid karjatused. Oli näha, kuidas enamlaste hulgas mõningad kukkusid. Kuid granaatide loopi-misega suudeti enamlasti vaid veidi tõrjuda eemale. Nad heitsid maha ja tulistasid edasi.

Iga silmapilk oli nüüd kallid. Joonas silmitses ümbrust. Ta aju töötas palavlikuli-

selt, kuidas päästa ennast ja mehi. Kas pageda kohe minema? Või lipata üks-haaval, teiste tulistamise kaitse all?

Leidis, et kõige mõistlikum on loota lihtsalt oma jalgade väledusele. Kuid enne visata veel mõned granaadid ja siis mäe sel-jandiku varjul jooksta metsani. Seal oleksid nad juba enam-vähem varjul.

Tõusis siis poolpüsti, et visata granaati ja hüüda meestele, et nad laseksid jalga, kuid enne veel kui ta jõudis granaati visata käest, vingusid äkki kuulid tagant. Samal silmapilgul karjus Pilv:

„Poisid, punased on sel-jatagal!“ Ning pani ise

jooksma, metsa poole paremale. Kohe avasid enamlasted ta pihta tule ja mõnekümne sammu võrra jooksta jõudnud, Pilv haaras korraka kätega õhku, tegi kogu kehaga õhus pooleringilise pöörde ja langes siis maha.

Joonasele tungis veri kohinal pähe. Unustades hädahoju ajas ta end laskeaugu servale põlvile ja silmitses ümbrust. Kümne-meheline enamlaste ahelik ligines tagant. Taganemistee oli seega läbilõigatud. Nad olid lõksus.

— „Katsuge poisid, kes kuhu saab jalga lasta. Oleme sees!“ hüüdis ta meestele ja võttis ühe lähenevaist enamlastist oma laskemärgiks.

— „Anname alla!“ soovitas keegi.

— „Põrgusse! Kaduge, enne kui on hilja. Ma hoiatan neid seal eespool veidi vaos, kuni jõuate paremale metsa.“

— „Ja sa ise? pärisid mehed, oma püsse lähenevate enamlaste peale tühjendades.“

„Ma soen neid senikaua, kui jaksan!“

Joonase veri oli hädahoju löönud keema. Ta muretses vaid meeste eest, enda päästmine jäi tahaplaanile. Ta ronis nüüd täiesti üles ja tihedast tulest hoolimata, tulistas vahetpidamata mõlemale poole.

— „Mis te vahite veel!“ karjus ta meestele.

Ükski meestest aga ei põgenenud.

— „Kui kärvata, siis koos,“ hüüdis üks meestest ja vastuseks enamlaste kuulirahele anti meile poolt sama ägedat tuld.

Selge oli Joonasele ning teistelegi, et nende lõpp on lähedal, kui nad ei taha

anda alla. Enamlased ei rutanudki, nad püüdsid tabada hästisihitud laskudega meie mehi, ilma et endid ise lagedal oleks näidanud. Meie mehed olid endid jaganud kahte ossa — neli kummalgi pool, kuna Joonas vaheldumisi tulistas nii ühele kui teisele poolele.

Lõpp aga lähenes. Enamlased olid nüüd nähtavasti juba taibanud, et neil vastas oli vaid käputäis mehi ja eestpoolt ründav ahelik tõusis püsti ning osa neist jooksid külje peale, sinna, kus langes Pilv. Sealt avatud tuli tabas kohe korraga kolme meie meest, kuna nad olid nüüd täiesti kaitsetult enamlaste tule all. Joonas taipas olukorda ja äkki valmis tal otsus: Selle asemel et siin endid lihtsalt maha lasta kõmmutada, tuleb enestel tungida peale ja lüüa läbi või langeda. Ta hüppas esimesena lagedale.

„Minu järele poisid, tormame läbi!”

Kolm või neli meest tõusid koos temaga, teised ei riskinud. Pealetormavaid mehi nähes, tõstsid enamlased kisa:

— „Ändke alla! Jääte ellu!” karjusid nad.

Joonas jooksis pikkade hüpetega. Siis korraga ta tundis, kuis ta ihu puuris nagu põletav ora, kuid üks mõte oli tal tol momendil vaid ajus: „Löön läbi!” Ta jatkas jooksu.

Siis otse ta silmi ees väikus tuli ja kuum kõrvetus tabas nägu. Metsiku vihaga virutas ta püssirauaga kellegile pähe, siis tundis ta, kuis midagi rasket langes talle pähe, tundis, kuis hoop lõhestas ta pea; kuid vii-

mase jõuga, viimase tahtepingutusega surus ta täägi oma ees olevale vaenlase kehha ning vajus siis ühes sellega maha. Ta kõrvus tekkis mingi muusika, oleks nagu kuulnud sõjaväe orkestrit põrutamas vägevat marssi. Imestanult kiskus ta silmad pärani ja küsis, nähes oma üle kummardanud võõraid sõdureid,

„Mis muusika see on?” Siis nõksatas ta pea tagasi.

„Vahva mees!” sõnas üks ta üle kummardanud enamlastist.

Oli hävinenud 3. roodu valvetõkke. Enamlased, taibates olukorda, püüdsid kasutada seda ja asusid kohe suurema salgaga pealetungile, kuid neile jõudis parajal ajal jaole veltveebli luuresalk. Enamlased pekseti oma seisukohtadele tagasi.

Kui 3. rood jõudis oma valvetõkke asukohale, leiti sealt vaid laibad. Ojaliiv ja Pilv olid teistest eemal, samades kohtades, kuhu nad kukkusid, kuid teised olid kantud kokku mäe harjale. Joonase keha oli kuulidest läbipuuritud ja pea lõmastatud püssipära löögist. Enamlased olid jõudnud ka soomust teha, sest kõigil olid saapad ära võetud.

Langenud olid roodu vahvamad mehed. Kogu rood leinas neid. Ähvardati nende surma enamlastele kuhjaga kätte tasuda, mida ka hiljem tehti. Sedapuhku aga seisti kurvalt Eesti vabaduse eest langenud kaastlaste laipade juures ja vist igamehe ajus kerkis küsimus — mil on ehk minu kord?

Avinurmest — Aiduni.

Õppursõduri Joh. Jalak'i mälestusi.

S. B a u m a n.

Olen äsja saabunud kooliõpilasena N.-Venest isatallu, Avinurme. See on juba mitmes retk läbi traataia. Ei püsi õieti siin ega teisel. Kodumaalt peletavad mu tagasi okupatsioonivägede iseteadvad jõugud, N.-Venes ei lase püsida teadmine, et piiritaguseist sündmustest peab lõpuks ometi midagi väljakäärima.

Okupatsioonivägede üksusi on pea igas talus. Ka meie naabertalus on jõuk mehi, kes tunnevad endid siin täieliste isandatena. Pilgu korra ringi heitnud, säen sammud uuesti tagasi N.-Vene piiri poole. Tee on juba üsna tuttav. Mu ülemineku koht on Popovka lähedal. Maastik on nõlvakujuline, kaetud üksikute põõsastega, mida võib mõnikord kasutada varjumiseks Saksa

valvepostide eest. Kartust mul pole. Ei tule siiski nagu meeldegi, et mõni kuul võiks püssirauast lahti pääseda. Vahemaa Avinurme ja piiri vahel, kust üle kavatsen minna, on hulk kilomeetreid, olen seda matkanud kord varem jalgsi, kuid sedapuhku sõidame hobusega. Sulane Osvald Eiser küüditab mu harilikult piiri lähedusse ja pöördub siis ise tagasi. Sulased — vennaksed Osvald ja Johannes Eiserid — teine neist väljaõppinud mõisavalitseja, on ülevoolavalt mürgised, ega suuda kuidagi taluda Saksa sõdureid.

Jõuame piiri lähedale välja. Anname üksteisele kätt ja ma pöördun minema. Traataed on kaheksakordne. Narvas liikunud kuuldusi, nagu

oleks traataeda lastud ka elektrivool, ei pea ma tõenäoliseks.

Asun just pöösaste vahelt otsima parajat ava läbipääsuks, kui kuulub püssiluku klõpsatus ja kähedat saksakeelset hüüdu. Kas olen ehk muutunud liig julgeks, või on valvepostid erksamad?

„Kes seal liigutab? Seisatuda!”

Jään seisma ja pöördun vahisõdurile vastu. Mees ei paistagi kuigi aktiivsena, astub aeglaselt pöösaste vahelt välja, püss kaenlas, tera vakoonuline preislase nägu üsna ilmetu ja apaatne.

— „Miks te siin käite?”

— „Üle piiri tahtsin minna.”

— „Ausweis?”

— „Missugune ausweis?”

— „Üle piiri mineku luba?”

Seda mul muidugi pole. Näitan tunnistust, mis kohaliku liikumisloana välja antud, mis aga kuidagi ei õigusta ülepiiri käimist. Seejärest lisan kohe juurde:

— „Niisugust luba mul küll ei ole praegu.”

— „Siis minge tagasi.”

— „Kas siis kuidagi ei saa üle!”

— „Läbi traataia! Aga mine, kui just tahad, et kuuli saad.”

Pöördun siis hooletult tagasi tulnud teed. Ta ei vaatagi mulle järele, pöördub samuti ära ja astub raskete sammudega edasi piki traattõket.

Vahisõduri vaateulatusest väljas, siirdun pöösaste varjus tagasi. Need on varjuks kümme-kond sammu, mis puuduvad traataiani. Kuulatan veel, kuidas sõdur kaugeneb järjest. Murran paar lepakeppi kaitseks ja poetan end läbi traatide. Neutraal maaribast üle, olenegi jälle tagasi „Punasel Venemaal”.

Arvan küll, et saan siin lahti rahutusest mis ei lase püsida kodumaal, aga petan end ainult lootustega. Kõikjal on muutunud kitsaks ja rahutus jälgib mind siingi. Peatun päeva tädipoegade pool, kes ka juhtuvad olema tol ajal Venes. Katsun kord jahti pidada endise tsaari jahimaadel. Koolihoone tundub kitsa ja nigelana. Kuidagi ei saa seal enam püsida paigal. Raamatud on ammugi vajunud unustuse hõlma. Siin pole küll sinihalle Saksa sõdureid, aga teadmine, et nad tammuvad piiritagusel oma raskelnaelutatud saapataldadega, ei halhtu siingi!

Nii hakkan valmistuma jälle tagasiminekuks. Seekord tulevad kaasa ka mu kaks tädipoega. Kavatseme seekord ületada piiri Kostritsa küla kohal. Mul pole küll luba, aga katsun kuidagi toime tulla. Õieti, ei mõtlegi küll sellele. Tädi pojad, teades, et mul on kogemusi ülepiiri käimises, tunnevad endid üsna kindla-

tena. Osa teed sõidame hobustega, siis jalgsi ja lõpuks laevaga Narva jõge pidi. Tädi poegadel on ülemineku load. Soovitan neile juba eemalt kergitada mütsi, kui näevad Saksa sõdureid. See aitab. Sakslase enesetunne on meeldivalt puudutatud. Mind võibolla aitaks samuti mütsikergitamine, aga kannan pakke mõlemis käes. Kummardan küll, aga see ei aita.

„Ausweis?”

Kraamin jälle välja oma kohaliku liiklemisloa. „Kes te olete?” Seletan küll, et olen siitsamast piirilähedalt kohalik elanik, aga ikka mõõdetakse mind kahtlaselt. Uuritakse mu pakke ja mind ennast. Sakslase muutudes kõhklevaiks, haaran pikemata pakid ja teen minekut. Tagasi mind ei hüüta, kuigi ka järele saadetakse kahtlevaid pilke.

Isatalus valitseb endiselt surutud meeleolu. Näen venna silmis vilksatumas allasurutud sädet: sulased ei suuda endid kuidagi ohjeldada ja aitade ning talli tagant kuulub sekka käre-daid sõnu. Okupatsioonivägede poolkõhnad hobused tallavad alles meie heinamaid ja kesa-põlde. Külakümnik käib talust tallu — Speck, Eier und Butter! Meie veski seisab tegevusetu; ainult kui maksame rohkem naaberveskist, lastakse tal käia, kui naaberveski meid aga üle trumpab, seisab veski uuesti. Peame tahes-tahtmata endid ohjeldama, nähes sakslaste hästihoitud relvi. Kuid kuidas meie endid ka ei pinguta, ikka pulbitseb see ülekeema, mis toimub sisemuses.

On tunne — midagi peab tegema, kuid ei tea, mida just. Viimaks ulatuvad meieni Tartust katkendilised kuulused Kuperjanovi tegevusest. See valab meitessegi uut indu ja vaimustust. Säen omad sammud kohe Tartu poole. Tartus ei tea algul kuhu pöörduda; katsun küsida siit-sealt, kehitatakse aga vaid õlgu, mõned muigavadki. Alles kuulutus „Postimehes” juhib mu õigetele jälgedele. See on umbes selline: „Kõik, kes maalt sisse sõitnud, tulgu...” (Järgneb koha nimetus.) Ma aiman kuulutuse taga just seda, mida otsin. Ja leiangi otsitava Suurturult ühe maja kolmandalt korralt, paberitega kaetud laua tagant.

„Mis uudist?” Jutustan sellest, mis meid kõiki häirib, et peame midagi tegema, kuid kuidas seda alata, ja et meil pole relvi! — „Paluge endile mõned Saksa sõduritelt.” Vaatan lauataga istujale imestanult otsa, kas ta ei mõtelnud nende sõnadega midagi muud, või usub tõesti, et sakslased annaksid meile relvi.

— „Ei anta.”

— „Siis ostke.”

— „Müüdakse veel vähem.”

— „Siis tuleb võtta väevõimuga.”

Kuperjanov sisendab mulle suuri lootusi. Saan kaasa paki üleskutseid Lohusoo, Avinurme ja Mustvee meestele — alatagu kohe kaitseliidu organiseerimisega!

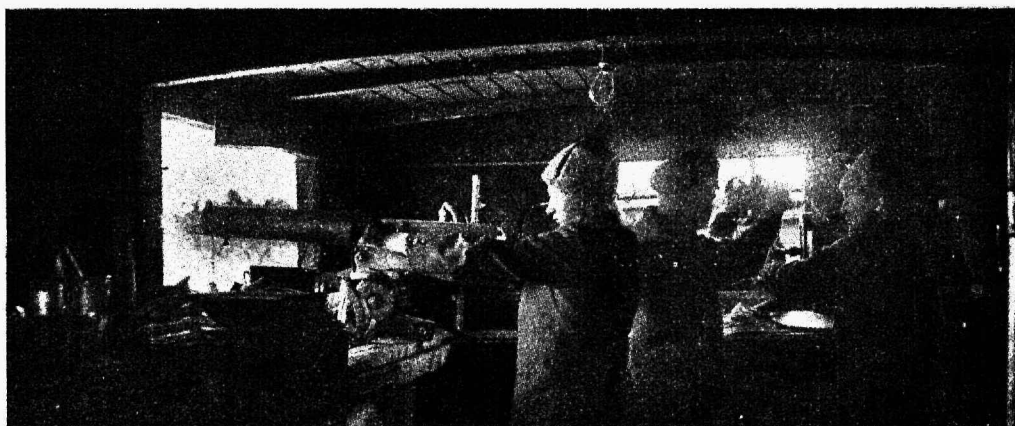
Olen juba väljumas, kui alt kuulduv samme, üks „oma poisse” ruttab üles. Saksa sõdurite jõuk olevat all kogunenud trepi ette. „Kas tuldakse ehk vangistama?” Kuulatame, samme siiski ei lähene trepile. Ootame veel, kuni ei kuuldu enam saksakeelset kõnesuminat ja poiss toob uue teate, et jõuk on eemaldunud, siis lipsan välja ja asun kohe tagasiteele Avinurme poole. Sõidan laevaga Emajõe pidi, lootes nii rutem jõuda kohale. Laevasõidu luba nõutakse igal sammul. Mul see aga puudub. On sekeldusi, kuid edasi pääsen siiski. Mustveesse saabudes asun kohe oma ülesande teostamiseks. Koos ühe kohaliku kooliõpilasega läheme vallavanema juurde. Maja, kus elab val-

Ta laseb meil minna eel, sulgeb värava ja avab oma korteri ukse; vaatleb meid siis silmi pilutades, enne ühte, siis teist, läheb siis välja ja tuleb hetke pärast tagasi, kaasas tütarlaps, samas majas elava arsti tütar.

„Kas on need poisid kooliõpilased?” Tütarlaps vaatleb küsisvalt mind ja mu kaaslast ega tea kohe midagi vastata. Vaatab siis ohvitserile otsa ja siis jälle meile. „Ja, on kooliõpilased,” ütleb ta viimaks.

See muudab pisut ohvitseri meeleolu. Ta laseb meid välja, kuid vaatab trepilt melle järele. Teeme nii ükskõiksed näod, kui vähegi suudame, ja longime minema.

Õo veedame Mustvees sõbra pool, järgneval päeval matkame Avinurme. Isatalus tehakse suured silmad, kui näitan salaja üleskutsete pakke ja jutustan poistele Kuperjanovist. Su-

Meie soomusrongi liivaga kindlustatud kuulipildujate-vaguni sisemus.

lavanem, on suur ja jaotatud mitme perekonna vahel. Peahoones, sissekäik suurest eesuksest, elab Saksa ohvitser; vallavanem ise asub hoo-vipealses vähemas majas.

Arvasin, et üleskutsed ja Kuperjaanovi sõnad tekitavad vallavanemas samase tegevusiha, nagu tunnen eneses, aga see lootus ei täitu. Vallavanem veeretab üleskutsete pakki sõrmede vahel, heidab selle siis lauale, ega ütle suuremat midagi. Talle ei näi nähtavasti tegevat kuigisuurt lõbu neid hakata levitama. Tagasi tulles õueväraval seisame ootamatult vastamisi Saksa ohvitseriga.

„Seis! Kes te olete? Miks teie siin käite?” Ohvitser surub oma kämbla Mauseri päräle ja sulub meile tee täiesti. Surun pakke künetskutes, vastates nii rahulikult kui suudan.

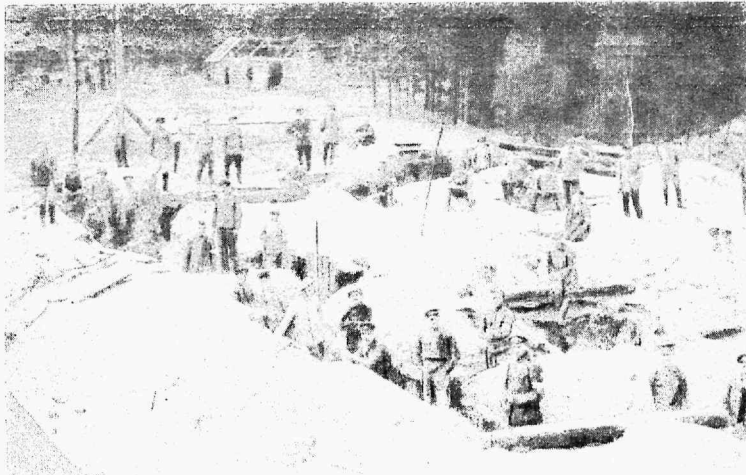
— „Oleme kooliõpilased.”

— „Tulge ühes!”

lased on kohe valmis võtma relvi ja võibolla ainult sellepärast meie ei saa niikaugale, et okupatsiooniväed hakkavad korruga ärevalt liikuma.

Saksas on puhkenud revolutsioon! Sinihallid väejõugud on korruga sattunud nagu auru-alla. Paunad, pambud ja relvad laotakse vankritele, kaasa võetakse niipalju sealiha, mune ja võid, kuipalju satub näppu. Algul ei mahu pähe ühtegi muud mõtet, kui et oma maa tundub jälle tõesti omana. Rinda võib jälle vabalt tõmmata värsket õhku, olgugi et Saksa väed pole veel lahkunud kõik. See mõnepäevaline tunne, ise olla oma peremees, haarab nii tugevalt, et ei ole enam ettekujuteldav jälle enda üle tunda võõraid peremehi!

Okupatsioonivägede kokkulepe punaväega annab meile võimaluse koguneda Vasknarva alla — vastu piiritagant sissetikkujale. Avinurme ja Mustvee Kaitse Liit, niipalju kui seda on

Meie soomusrongi sõdurid kaevikuid korda seadmas Lätimaal, Stakelnis (Strenčis), aprillis 1919. a.

juba olemas, koondub küll Vasknarva, aga algab kohe sealt taandumist.

Mustvee poolt hakkab kostuma tumedat mürinat. Sakslased on juba viimaseini läinud. Sõidan ratsahobusega Mustveesse vaatama, kuidas on kujunenud sealne olukord. Mulle pistetakse püss pikema jututa pihku. „Kui luku kinni lööd, siis hoia raua ots üleval,” ütleb kaitseliidu salga sealseid juhte, vanem Maa-ilmasõjaaegne sõdur. See on ka ainuke õpetus enne „tuleproovi”.

Sõidan tagasi Avinurme. Ka Vasknarva alt taandujad on juba läbi läinud siit. Vend, mina ja sugulane Kask oleme jäänud teistest maha. Selle öö otsustame siiski veel magada isatalus.

Eelmiste päevade sündmused on meid tublisti väsitanud. Uinun pea silmapilkselt. Varsti aga raputab mind vend õlast, ise juba mütsis ja joppkasukas. Kase vend on meid äratanud kõige magusamast unest. Peame minema viibimata teistele järele! Punased on samahästi kui siin!

18. detsembri öö on sünye, külm, tinaraske ja lootusetu. Surun end palitusse, haaran püssi ja astun välja. Vend viivitab veel ikka. Näen teda läbi akna vaatamas väikest magavat poega. Üleval olles ta vaevalt nõustukski rahulikult isast lahkuma.

Asume viimaks minema. Jääkonaras tee tundub tüütavalt aukline taldade all.

Öö läbipaistmatu kate lasub alles maastikul ja majadel, kui jõuame Avinurme vallamaja juurde. Sinna on kogunenud juba teisigi kaitseliitlasi, kes juba varem taandunud — kümme-kond meest, kelle juhiks on lipnik Jalak. Meestel on püsse ja pea kõik on varustatud jaapani tääkidega. Viivitatakse edasiminekuks. Kor-

raga on paljudel tärkanud meelde kodus tegematajäänud toiminguid.

„Pea tingimata veel veskil ärakäima,” teatab üks talumehi, „hiljem tulen järele.“ Selgub, et teisel on jäänud puud koju toomata, kolmas peab saapad vahetama viltide vastu või ümberpöörduvalt. Maa-ilmasõja kaasateinud kahurväelane Pukk on unustanud koju oma sadula ja peab sellele minema järele, lubades samuti hiljem järele tulla. Kes jääb maha, andku püss ära. Püss antakse edasiminekijale, kel need veel puuduvad.

Teele asub vaid 6—7-meheline salk, kaasas mõned hobused regedega. Rakendused võtame endi allkirjade vastu taludest. Mõned koju-läinud tulevad tõesti meile teel järele. Vennad õunapuud, kes endid kodus varustanud kasukate ja toidumoonaga, jõuavad meile järele Käru mõisas, samuti kahurväelane Pukk.

Teel edasilikudes seltsib meiega Väike-Maarja Kaitse Liit. Signeb juurde regesid ja hobuseid. Mehed on õige sõjakas meeleolus ja igatsevad näha vaenlast. Põltsamaale jõudes näeme siin esimest korda päris Eesti sõdureid, õlakutega ja vormikuubedes, aukraadi märkivad tärnid kuuekraedel. Eesti sõdurid! Võtab tükk aega, kui hakkad õieti taipama, et meil on oma riik ja omad sõdurid.

Teeme salgajuhiga luurekäigu Laiusele. Detsember on muutunud külmaks. On sadanud väikest lumekirmetust, päike sulatanud selle ja uus külmetus tõmmanud maakamarale klaasise jääkorra. Laiuse maastik on üldiselt nõlvakuline ja hobused libisevad alatasa. Tee viib üle nõlvakute, läbi metsade ja tühjade põldude, kus meie ei näe midagi nimetamisväärset. Mu hobusel on alles suvised rauad kapjade all. Kuigi ta neid osavalt säeb tee konarustesse, kuid järsust ja libedast mäest laskudes libiseme üle-pea-kaela alla. Sadulavöö katkeb, kukkun üle hobuse jääle ja veeren sealgi libedal pinnal edasi. Tõustes tunned kuidas midagi sooja valgub üle näo, palituesisele hakkab nirisema verd. Surun kinda otsaesisele ja tunnen, et seal polegi enam nahka, samuti ninal ja põskedel. Liigume kuidagi edasi külla ja kohe sepa juurde. Istun ääsi paistel, kui sepp rautab hobust. Leegi punane hõög paneb põsenukid kipitama ja tõmbab üle näo mingi kõva korra, nagu musta maski. Käru mõisas, kuhu jõuame mõne

aja pärast, muutub meie sõjakus üsna ägedaks — tahame minna lahingusse!

„Vasknarva rinde ülemjuhataja”, kelle kästusse kuuluvad kõik Peipsi lähedusest taanduvad kaitseliidu salgad, ei vasta jaatavalt ega eitavalt — minge, kui tunnete endid nii suurte sangaritena. Meid on 17-meheline salk, kellesse ei taha mahtuda teadmine, et peame ikka ja alati taanduma, vaenlase ees jooksmas.

Pukk püüab meid veenda mõistlikkusele — nad võivad meid pikemata ümberhaarata!

Liigume oma salgaga edasi ja Pukk tuleb kaasa.

Edasiliikumine tundub nüüd kuidagi aristokraatsemana. Omad kõhnad hobused oleme vahetanud mõisatalli hästitoidetud ja puhunud ratsude vastu, kes astuvad vilkalt ega pane miskiks jääkonaras teed. Sõidame läbi metsa. Saabub õhtupoolik. Mets jätkub. Õhtu peaks olema üsna lähedal. On hämar, suured puud varjavad taeva. Puki kindlal nõudel saadame luurajad ette. Olen hämaral metsavahel üks eelsõitjaist. Olen vist pisut mõtisklusesse vajunud ega märka midagi, kuni hobune tõstab nõksatusega pea. Hüppan sadulast maha. Teel liigub midagi. Lähenedes eralduvad hämarusest kolm mehekogu, joppkasukais nagu meiegi, rihmad ümber.

„Kes teie olete?”

Mehed on üsna mu vastas, meil pole ju venelaste väljanägemist, nii et küsimus tundub kuidagi ülearusena ja pahandatult vastame:

„Mis see teie asi on! Õelge parem, kes te ise olete?”

„Kui lood nii, siis räägime pikemalt.”

Pikemalt rääkides selgub, et mehed on tulnud Torma alt. Kuuleme neilt ka Torma lahingu üksikasju lähemalt.

Mujal lüüakse lahinguid ja meie longime mõttetult ringi. Tahame kohata punaväelastega niipea kui võimalik. Nad peavadki asetsema siin lähedal; meeste meeled muutuvad erksamaiks. Kohtame n. n. Mutsu taludes, mis asetsevad metsaserval, veelgi Tormast tulnud mehi, samuti pataljoni ülemat kapten Andersoni, kes käsib meil asuda 2. roodu lähedusse.

Me salgale lisandub juurde veel Avinurme mehi — vennad Jaan ja Joosep Tedred. Neilgi on Torma lahing seljataga. Tuleb uuesti välja saata piilureid. Vabatahtlikult pakub end selleks Pukk. Lahingukorras liigume Sootaguse poole. Meile

liigub vastu sinihalle rivistusi, nõorsirgeid, meestel nahkpaunad seljas ja tüped rihmade küljes, püssitäägid läikimas — sakslased. Balti Pataljoni üks rood on jäänud Mõra mõisa, millegipärast viivitades.

Sakslaste hästikorraldatud väeüksus annab meie sõjamehe enesetundele tugeva müksu. Peame oma salka tahtamata võrdlema nendega. 17-aastane vabatahtlik Voldemar Jalak ei suuda end kuidagi vaigistada. Poisi suunurgad kisuvad viltu, ei tea, kas põlgusest, vihast või haledusest.

Pöördume tagasi taludesse ja ei saagi kaugeemale. Salgaülem saadab mu piilurina Sootaha — hüpaku ma korraks hobuse selga ja mingu vaadaku, kuidas õieti on lood sealkandis. Satun õnnetuseks hobusele, kel oleks ammu juba aeg sadula ja rangidega lõplikult jätta jumalaga. Hädavaevalt liigume edasi. Kiloomeetrid tunduvad kahekordsetena. Käime siiski ära üsna pika tee. Jõuame Jõgevale parajasti, kui seal hakkab arenema meie esimene lahing, pisut küll teistsugusena kui ettekujutasime.

Salk jõuab meile järele Jõgeva alevi läheduses pisut enne, kui punaväelased laskuvad Laiuselt alla. Ahelikku rivid valguvad üle mäenõlvaku ja liiguvad siis allapoole, otse meie suunas. Astume teemaja aeda. Saksa rood on asunud meile abiks ja toeks Jõgeva mõisa. Surume endid teemaja piirava plankaija taha, trepi varju ja aknaavade kõrvale. Punaväelaste ahelik on meid märganud. Hallid kogud jooksevad edasi, peatuvad hetkeks ja jooksevad siis jälle. Laseme nad läheneda plankaijale mõnemeetrilisele vahemaale, siis avame tule. Tulistame nii, kuidas keegi jõuab käsitada püssilukku. Õhus hakkab pirisema nagu tuhandeid kummalisi sääski. Kuule tuiskab maakonarustele, paisates lahti mullakilde.

Meie soomusronglased vaenlase poolt purustatud raudteeliini parandamas 1919. a. algul.

Surun end plankaia taha. Pea kohal aia-plangus kuulub terav plaksatus; puukillud murduvad pragisedes lahti ja lendavad laiali. Kuuliava on tolli võrra ülevalpool mu kolpa.

Laskun vaistuliselt madalamale ja pistan pea aia äärde tuiskunud lumehange.

Rooman teistele lähemale. Mehed on kõik tegevuses. Kõigile on selge, et taanduda meie salk ei tohi milgil juhul, olgu vaenlane nii tugev kui tahes. Jalak on seda meile teinud selgeks juba varem. Risti ja rästi sajab kuule endiselt ja lõpuks hakkab neid tulema lisaks ka Jõgeva mõisa poolt, kus pidid asetsema sakslased.

Tundub, et kauemaks püsimajäämine on võimatu. Maailmasõjaaegseid mehi Toomingas, kes ise nimetab end „soldaniks”, teeb salgajuhile selgeks, et on viimane aeg päästa mehi. Mõisa sihist tulevad kuulid muutuvad järjest tihedamaks; need peavad olema punaväelaste omad, see on selge.

Ükskhaaval taandub salk alevi taha. Mehed roomavad aiatagant majade varju ja varjavad endid, kus keegi aga saab. Viimaks on kõik saanud endid teemajast poetada minema.

Silman pea täiesti tervet padrunikasti aia ääres, seda ei või ometi jätta nii süa maha. Viipan venna lähemale. Kast on ka veel aia-veeres. Üksi kandmiseks on kast talumatult raske, kolmekesi või kahekesi kandes ei saa aga endid varjata kuulide eest. Kui tahame endid päästa, peame padrunid maha jätma. Haaramme siis igaiüks kastist niipalju kui suudame kanda. Tuleb minna üle raudtee. Kuulide plaksatused vastu roopmeid on imelikult terava, lõikava kõlaga. Peame jooksema üle roopmete, mis tundub võimatu. Ainult juhused võib meid päästa, mida meie tookord muudugi ei taipa. Teeme mõned pikad hüpped ja olemegi üle. Kõik kolm jookseme edasi. Varentaandunud on alevi taha mäenõlvakul asunud uuesti ahelikku. Vanemaid mehi Sillak jõuab hirmunult nõlvakule — Colt olevat ühes hobuse ja reega jäänud alevisse maha. Kask läheb otse marru selle teate puhul. Colt! See meie salga au ja uhkus!

Mul pole enam mingit lusti minna tagasi üle raudtee alevisse. Kingsepp Kull seltsib Kasega ja pikemata laskutakse nõlvakult alla. Meie ei usugi nende tagasitulekut, aga siiski nad tulevad mõne aja pärast ja üsna aeglasel traavil, istudes vastamisi reel, nende vahel kuulipilduja.

See esimene kokkupuude vaenlasega viib meid veendumisele, et sõda pole siiski ainult naljategemine. Meeste lustakad näod on muutunud korruga tõsiseiks, võib olla ehk küll ka väsimusest ja pingutusest.

Sakslaste väe jõuku, kes pidi meid kaitsma küljelt, kohtame uuesti alevi taga teel. Nad on alles ilusasti rivis ja vormis, nad pole hakanudki palju vastu tulistama, vaid kohe esimeste kuulide hädaohtu taibates teinud minekut, meie salgale mitte mõeldes. Vabatahtlik Jalak, kes mõõdab neid põlgava pilguga, tunneb end nüüd märksa paremini. Jajah. Teisiti vaevalt suudakski väeosa end nii ilusasti vormis ja korras hoida!

Kusagil peab saama öömaja ja puhata. Ka kõht tundub tühjana. Aidus, kus peatusime varem, on meie korter ka okupeeritud. Peame minema edasi. Lahavere küla on küll läheduses, aga majad on kõik suletud; meie küsimustele vastatakse järsult ja lühidalt. Üks pops lubaks meid küll oma küüni, kuid tal pole meile midagi anda külje alla. Videvik muutub pimeduseks. On öö vastu 23. detsembrit. Mehed tammuvad igaüks omaette mõtetes, ei tea kas tulevasist päevist või äsjamöödunust. Üsna kaugel eelpool vilgub tillukesi tulesid; kuigi need ei või olla kestab kui kaugel, ometi tundub, et peame marssima enne veel määratuma maa, enne kui jõuame nendeni; peatume, liigume edasi ja peatume siis jälle.

„Kas Jõgevast tulete?” küsib vastutulija, pimedusest eralduv laiaõlaline kogu, kes ei näi õieti kuhugi ruttavat.

„Seda küll. Kas kusagil saaks öömaja?”

— „Tulge meile. Meil on ruumi meestele ja hobustele.

See ootamata kutse tuleb õigel ja kohasel ajal ning tõstab kohe langema kippuvat mee-leolu.

Poiss juhib meid tulede suunas, mis on korraga nagu hea tüki maad nihkunud lähemale. Varsti eraldubki pimedusest suur taluhoone ja kõrvalehitused. Hobused asetatakse tallidesse ja antakse toit ette. Talus on ruumi samuti rohkesti ka meestele. Perenaine naeratab lahkelt, kuuldes meie kavatsusest hakata keetma tangupudru. Ta kutsub meid aga ruumi, kus on pikad lauad täis toidunõusid, nõude vahel mahukas pudel samagonni. Selgub, et talus oodati mingit väeüksust, kes pidi seal peatuma, kuid kes on jäänud mingipärast tulemata. Ja meie pärimise valmistatud mugavused. Meeste tuju on jälle korras, tundes kõhus söögimõnu ja rinnas samagonnisooja.

Magamisasemed ootavad meid samuti valmissätult. Hommikul tõustes on enesetunne tunduvalt parem; tunneme endid nüüd päris sõjameestena. Nüüd sunnitakse meid jälle tublisti keha kinnitama. Noja, kes teab missuguseid teid tuleb enne käia, kuni kord jälle sellise toidulaua juurde sattume. Peretiitar varustab igaühe puhta taskurätikuga ja lahke pilguga.

Loodame kõik varstisele jällenagemisele, kuid aeg ja sündmused kujunevad nii, et näen talu alles hulk aega hiljem, kui Vabariigil juba mitu aastat seljataga.

Eelmisel õhtul teel kohatud noormees on talu, mida nimetatakse Mutisaareks, perepoeg. Ta aitab meil hobused rakendada regede ette, säet ja korraldab ning on kõiges abiks. Istume juba hobustel, kui ta tuleb majast, täies reisivormis, joppkasuka rihma vahel läikivalt teravaks ihutud jaapani tääk, jalas saksa sõduri saapad.

— „Tulen ka kaasa.”

— „Sõtta või?”

— „Jah. Pidin minema ikka kaasa ühe ja teise salgaga, nüüd tulen siis teiega.”

Asetame uue juurdetuli ja endi vahele reele ja sõidame minema, veel metsavahel viibates tagasi talu õuele mahajääjaile. Mutisaare perepoja nimi on Nõmmik. Kogu Vabadussõja kestel ei leidnud enam sellist külalishakust sõdureile kui Mutisaarel.

Põltsamaa teel kohtume uuesti sakslastega. Näd sammuvad apaatsete nägudega Põltsamaa suunas. Sõidame siis koos, kui meil juba üks tee on minna! Näd tammuvad meie regede

järele, Saksa sõduri marsisammul, õlal püssid nagu dekoratsiooniks.

„Selliseid sihikuid pole neil meestel küll tarvis,” arwab vabatahtlik Jalak.

Saabuvad jõulud.

Pühade laupäeva oleme Põltsamaal. On süttunud põlema Põltsamaa loss ja tulevärk on oivalisem ühestki jõulupuust. Edasi tuleb peatus Kärus.

Korruga on Sõber muutunud imelikult tõsi-seks. Vist on pühad meenutanud temale idüllilisemaid asju kui seda suutis pakkuda sõjateekond.

Peaks minema koju, vahetama vildid säärikute vastu,” arwab ta mõttikult vaadeldes omi jalgu. Ilm on tõesti muutunud soemaks ja Sõber'i nahkkaitseteta vildid ei osutu kuigi sobivaiks.

— „Seepärast tahad koju minna?” ütleb Saask, „säärikute pärast! Oota, las' lööme enne mõne lahingu!”

— „Eks ta ole. Kus lahinguid seal säärikuid...” arwab Sõber ja jätabki minemata.

Teisel Jõulupühäl levivad kuuldused verisest Aidu lahingust. Meeste nägudele tekkib uuesti tõsine mõtlikkus. Rahupühad!

Sõjapäevade kaleidoskoobist.

Reklaam maksab.

Jõulude ümber 1916. Dno'st Pihkva poole sõitev rong oli rahvast tublisti täis. Pikamaa sõitjana tundsin ennast päris õnnelikuna, kui sain koha vaguni lae alla kolmandale korrale. Terve omaette lava pikutamiseks ja mõtisklemiseks. Ält kostis kaasreisijate igav sumin.

Sõjast juttu võrdlemisi vähe. Rahvas oli sõjaegadega juba harjunud ja nagu tüdinenud sõjajutust. Siis aga ootamatalt algas sõjast üsna huvitav jutt.

Olin enne pannud tähele, et alla asusid istuma kaks Linnadeliidu õlakutega meest, kes algasid omavahel lätikeelset keskustelu. Neist nüüd üks võttis välja „Russkoje Slovo” ja kuulutas:

„Kas teate uudist? Lätti kütid on Riia all Saksa rinde läbimurdnud ja peaaegu Miitavi ära võtnud.”

Frondi läbimurdmisel oli Maailmasõja ajal tänu sõjakirjasaatjate „strateegias” mingi maagiline kõla. See sõna tähendas nagu lõpliku võidu kindlat algust.

Inimesed jäid kuulama. „Ohoh? Kas siis ikka tõesti ikka murdsid läbi? Vaat' kus tublid poisid. Vaat' kus ikka lätlased!”

„Jah, murdsid läbi. Kuulake, ma loen teile.”

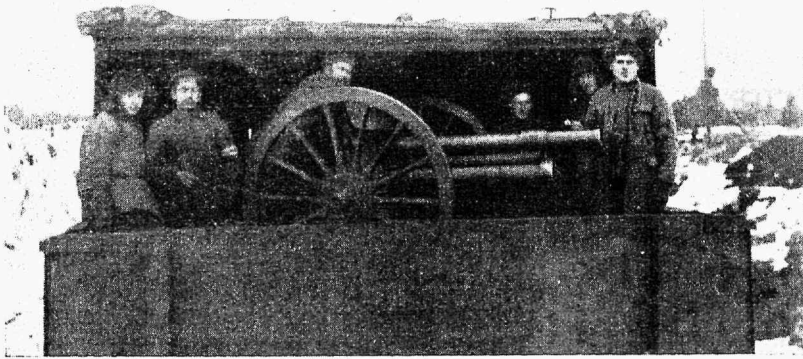
Ja lätlane luges hoogsalt ülemjuhataja staabi teadaandeid ja toimetuse kommentaare, hääldades õ-hääliku järjekindlalt i-ks.

Minu kuulasin ka ja mõtlesin, et vaata kus ikka kanged mehed. Mitte seal Riia all, vaid siin otse minu all. Et ootavad ja ootavad ja kui venelased soovitud juttu ei tee, siis algavad ise. Aga ega see paha pole, mõtlesin, venelased las' õpivad teadma, et peale nende Venemaal on ka veel muidki rahvaid.

Kuid lätlased olid enne omavahel ja omas keeles kõrgema strateegia vist puha läbi arutanud ja leidnud, et ega nende polgud ikka üksi Saksamaad ei võida. Ja venelastest ise asja ei ole.

„Aga vaadake, mis eestlased teevad? algas üks lätlane pühast pahameelest liigutatud häälega. Mispärast nemad magavad, mispärast nemad omi polkuseid ei loo. Meie, lätlased, lõime omad polgud ja sõdime, aga eestlased ei loo...”

„Ah teie olete ka lätlane? küsib üks vene eit. Lätlasi silmitsetakse aukartusega.

Meie Soomusrong nr. 1 suurtükiplatvorm „Pisuhänd“ Petseri vallutamisel veebruaris 1919. a.

„Jah, meie mõlemad oleme lätlased ja meie vennad sõdivad. Aga eestlased? Mis nemad teevad?“

„Kas eestlased ei sõdi siis?“ küsis üks venelane.

„Tont teab, mis nad teevad, aga omi polke neil ei ole.“

„Vaata, või nemad ei soovi sõdida sakslaste vastu. Ja kuidas neil lastakse nii?“

Meeleolu muutus üsna eestlastevaenulikuks. Minul kargas hing täis ja hakkasin vaguni lae alt seletama seda asja, kuidas eestlastega on. Et kõik on mobiliseeritud ja sõdivad nagu kõik. Ja et eestlased pole Vene riigis mingisugused polguloojad. Selleks on ülemjuhatus ja see loob niisuguseid polke, missuguseid ta tahab.

„Mis ta seal ülal seletab,“ apelleeris lätlane kuulajate poole. „Et nemad pole polguloojad, ah? Aga meie, lätlased oleme siis üksi polguloojad, või mis? Kes on kuulnud, mida eestlased selles sõjas on teinud? Aga vaata lätlastest kirjutatakse peagu igas lehes.“

Nendele sõnadele järgnevatest hüüatustest ja üminatest, samuti ka minule suunatud pilkudest järeldasin, et siin mul ühtki „sõpra“ pole ja otsustasin mitte enam lätlaste-venelaste magusasse sõbrustamisse ennast segada. Mõne aja pärast jutt vaibuski, sest lätlased muutusid ise tagasihoidlikumaks.

Pihkva jaama ooteruumis enne Valga rongile istumist nägin neid lätlasti veel. Kuid neil oli juures juba teisi ning nende jutujamine näis ilmselt närvlikuna. See meeleolumuutus tekitas huvi.

Saatsin juhuslikult kohatud tuttava sõjaväelase nendelt uudiseid pärima. See suut-

nud võita nende usalduse ning tuli varsti minu juure uudisega:

„Lätlaste meeleolu on halb. Riia all olevat nende polkudest pooled mehed surma saanud. Saanud siin tuttava Riiaast tuleva lätlastega kokku, see rääkinud.“

Olin viimased tunnid nagu sageli varrengi mõtelnud ka eesti polkudest, kuid see masendav sõnum tahtis tolkorral vägisi nihutada esiplaanile selles küsimuses seda teist külge.

Mõisajagamise koosolek.

1917. aasta varatalv. Enamlased olid juba meie maal võimul ja maakondades, linnades ja eesti polkudes käis päevast päeva visa võitlus kahe ilmavaate — punase ja rahvusliku — vahel. Oli ägedaid punaseid, ning kuna võim juba kaldunud nende kätte, siis nende arv näis päevpäevalt suurenevat. Kuid oli ka kindlaid rahvuslasi, kuid kõige enam on kõikuvat elementi, orienteerumisevõimetuid ja ühele kui teisele poolele mõjutatavaid.

Aga kord oli niivõrd vaba, et iga mees, kellel kodu lähedal, võis käia kodus kuna soovis, ilma kellegilt luba küsimata. Kui kodus aeg läks igavaks, mindi linna tagasi, kus kasarmus ees nagu teine kodu, veel muretungi ja hooletum kui see päris kodu. Ja põnev oli linnas olla, igapäev mitmesuguseid sündmusi koha peal, liikus igasuguseid kuuldusi, sai igasugust naljagi, kodus aga ela kui kotis.

Ning korra sõitsime nii kahe mehega kodu poole. Kodukohas ootas laupäevaõhtune saun, seepärast hobune sai erakordse portsjoni „varrega kaeru“, et jõuaksime rutem pärrale.

„No kuhu nii rutt?“

„Eks ikka mõisasse, sinna juba kõik läinud. Seal ju täna mõisajagamise koosolek. Leegen *) tuleb linnast ise kah.“

„Ahah või juba jagatakse? Kas sina siis tahad ka omale mõnda tükki.“

„Taevakene, või ära põlgaksin, seepärast ma ju ruttangi.“

„Aga „taevakene“ ei või nüüd ütelda, seesugune on kommuuna kord.“

*) Enamlaste tuntud tegelasi Võrumaal.

„Kas teie olete ka enam-
lased või?“

„Arva ära.“

„No mis mina nüüd tean
arvata. Kuulge, härra, ega
te ometi ei ole Leegen ise?“

„Härra ei tohi nüüd ka
ütelda.“

„Nojah, nüüd ma tean
kindlasti, te ise oletegi see
Leegen. Ma olen ka alati
ütelnud, et elagu enamla-
sed ja et valitseja maha ja
härrat ei tohi enam mõi-
sasse lasta.“

„Aga kas Leegenit la-
sete?“

„Oh, teid oodatakse seal
nüüd pikil silmil. Küll näe-
te kui palju rahvast seal
koos on. Näete, paistab juba tee pealgi
nii mis mustab.“

Mõisa vahelisel teel paistis tõesti mõni
kobar inimesi. Kannatamatud tulid juba
vastugi.

Meie kaassõitja hüüdis:

„Kaege nüüd, mina ise tõin teile selle
maaandja siia. Mis te nüüd vahite, see on-
gi see Leegen.“

Paar meest võtsid mütsi maha.

Ja minu naaber seletas vastutulnuile:

„Õige nüüd küll, et mina see olen, aga
minge ütelge kõigile, et täna mind ei maksa
oodata, pean minema mitmeks päevaks sin-
napoole edasi mõisnikke kinni võtma. Küll
näis, millal siia saan tulla. Aga praegu
küll ei saa. Saatke rahvas koju sauna, ei
maksa asjata oodata.“

„Aga üks natuke aega vast ikka...?“

„Ei ole sugugi aega, väga rutuline asi.
Ütelge kõigile, et ei maksa oodata.“

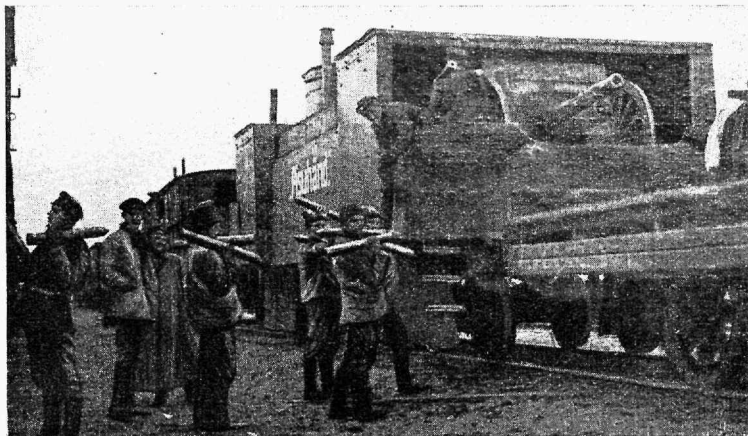
Ning olimegi läinud.

Äkki tehtud nali oli ju omaette tükk, kuid
kui sellest pärast tuleb midagi kraesse, siis
tuleb. Edasi sõites kiskusime sineli ja pa-
litu kraed üles ja tõmbasime pea sügavalt
vahele.

Mõne päeva pärast oli linnas kuulda, et
üks Leegenitest sõitnud ikka sinna küll,
kuid umbes pool tundi hiljem, kui rahvas oli
juba läinud.

Sõjavangide mured.

Need olid kaks äärmiselt lihtsameelset
Vjatka kubermangu külapoissi, üks rõuge-
armiline, teine laianõoline. Ning nende ko-
huseks oli sõjavangina koorida kartulaid ja
keeta roodule suppi.

Mürskude pealeladimine Soomusrong „Kaptan Irv“ suurtüki-
platvormile „Pisuhänd“ 1919. a. suvel.

Seda nad pidid tegema ka lahinguliini
lähedal. Kui nad kord jäid oma katlaga
hoopis valveta, siis oli neid vallanud seesu-
gune hirm, et unustanud kartulikooremise ja
hoidnud ennast kükakili supikatla taga. Ning
nende rõõm oli piiritu, kui jälle ilmus nende
lähedale sõdur püssiga.

Kuid kord punaste ootamatu pealetung
tabas meid üsna supikatla läheduses. Ning
siis üks neist vangest palus ühe haavatu
püssi enda kätte ning ilmus ka ahelikku. Ja
laskis kogu aja kuni lahingu lõpuni.

Peale selle mees vaatas oma roodu
meestele kiitustotsivalt silmi. Umbes nii, et
kas nägite, et mina ka aitasin teil sõdida
teie vaenlase vastu. Kas teie ei näinud?

Vasjka pidas end suuretöö tegijaks. Ja
kuna suuretöö tegijad kõikidel aegadel ja
kõigis maades on harjunud saama oma töö
eest tasu, siis pole ka imestada, et Vasjkagi
tuli viimaks sellele mõttele.

Kord linnas, lahinguvaheajal, ta tuli juure
ja küsis:

„Barin, kas teie nägite kuidas mina la-
hingus võitlesin.“

„Nägin küll. Mis siis?“

„Nojaa, baarin, ma mõtlesin, et ilus aeg
ja... Oi kui igav on aga olla... Et kui saaks
mõne naise ka endale... kas või natuke-
sekski juttu ajada... Mitte et mõnda suurt
prellit, aga nii, hoopis lihtsakest, saamuju
prostenjkuju-bõ... Aidake, kas ei saaks
kuidagi?“

„Ei, golubčik,“ ütlesin lahtisaamiseks,
„meie maal ja meie rahva juures niisugust
asja üldse ei ole. Meil siin üldse pole mitte
midagi sellesarnast.“

„Mis te räägite, baarin. Kas tõesti?“

„Tõesti jah. Teil seal Venemaal tehakse kõiksuguseid asju, aga meil on hoopis teisiti.

Venelase näole tekkis lai imestus.

„Issand, küll see siin ikka on üks imelik rahvas,“ pomises ta eemaldudes.

Meie keiser.

Samast sõjavangist meenub veel teine lugu. Korra mingi paraadi vastu valmistumist nähes mees küsib, et mis on tulemas.

„Meie keiser ise tuleb meid vaatama,“ vastatakse talle.

„Kas tõesti? Kas meie ka näeme?“

„Tuleb siia kah.“

Pärast paraadi märkasime, et vangid olid kuidagi püüdnud ka oma välimust kohendada. Kohe küsima, et kunas keiser siia tuleb?

Roodus arutati, et peaks nendele tegema keisrit. Arutati, et kust saaks väärilise keis-

rimundri ja kuidas siis lavastada üks eeskujulik keisri külaskäik meie roodu asupaika. Tseremoonia töötas kujuneda tõesti keiserlik, kuid mundriküsimus tegi ülepeamatuid raskusi. Arvati, et võiks ka lihtsama mundriga, kuid ilma habemeta ei saa ikka kuidagi, tunnevad ära. Ja habeme puudusel keisri külaskäik jäigi tulemata.

Kuid venelased olid võtnud asja tõsiselt. Päevnikul nad olid lasknud kirjutada ka palvekirja keisrile. Olid palunud kirjutada, et keiser laseks neid sõja lõpul oma külasse tagasi ja annaks natuke maad juure kui võimalik. Ja siis nad lubavad Jumalat paluda jne.

Päevnik oli muidugi kirjutanud üpris krõbeda sisuga „palvekirja“ ning lasknud sinna venelastel vedada alla kolm risti. See kiri liikus roodus ringi ja tekitas veel pikaks ajaks nalja.

J. J.

Taagepera kaitsmine.

V. Tammemets.

Punased tungisid Lõuna-Eestis peale. Oli detsembrikuu viimane päev. Sadas kergelt lund, kui ilmusin Polli valla Peraküla Kaitse Liidu valveposti. Vahetus pidi igapäev toimuma kell 13. Sain parajasti kaitseliidu valge lindi siduda ümber varuka, kui keegi tahumees sõitis Läti-maa poolt, kogu aeg karjudes „punased tulevad“, „punased tulevad“. Haarasime oma püssid ja laskemoona, mis koosnes 15 padrunit, ja jooksime välja. Varsti nägime punaseid tohutul arvul lähenemas.

Valla kaitseliidu ülem J. Sild, kes ka juhtus olema kohal, ütles: „Poisid, kui punased meid siit tabavad, siis oleme kadunud hinged.“ Kihutasime sama tahumehega Lilli, kus ka asus kaitseliidu valvepost. Seal oli ees ka sõdureid, kes olid eellinilt tõmbunud tagasi.

Kaitseliidu ülema käsul läksime sealt igauks oma kodu. Jõudsime kodu kesköösel. Olin üleni kaetud lumega, sest tuul puhus puudelt lund kaela.

1. jaanuaril oli vaikne. Polli-Taagepera piirides liikusid ainult vähesed sõjaväe osad. 2. jaanuaril tahtsin sõita koos isaga Viljandisse. Kuna aga punased olid Taagepera, Polli ja Karksi valla juba võtnud oma alla, tuli sõita läbi punaste rinde. Isa lausus „Noh, mis need vankad võivad meile ikka teha.“ Nüia lähedal pidas meid punasõdur kinni ja otsis ree läbi, kust aga midagi ei leidnud, peale paari võileiva ja tüki liha, mida näljane punaväelane pistis oma

sineli suurtesse taskutesse. Otsis meid siis veel korra läbi ja küskis sõita edasi.

Jõudsime alevikku. Siin oli punaseid väga rohkesti. Ka valveposte oli igalpool näha. Siin isa tundis punaste hulgas ära ka ühe eestlase, kes oli pärit Penuja vallast ja varem teenis talusulasena. Ta näis ka isa ära tundvat, ei teinud aga sellest väljagi. Et raske oli liikuda edasi teadmatuses, siis läksime ühe isa tuttava poole ja sidusime hobuse lasipuu külge. Tagasi tulles ei leidnud meie aga hobust enam ees. Küsisime ühelt punaväelaselt. See vastas: „Komissar ujehhal“. („Komissar sõitis ära“). Tahes-tahmatalt tuli edasi minna juba jala. Nuiast tuli kaasa ka koolivend Jaan Reile.

Isa jäi Nüia. Käepigistus ja meie lahkusime. Isa silmad täitusid pisaratega. Oli temal ju ka põhjust, sest Maailmasõjas langes Varsavi all juba ta vanem poeg. Viimaseks ütles „Jõnad Eesti vägede juure, räägi kõigest.“ Nuiast väljusime Abja-Paluoja suunas, siis üle nurmede siirdusime Saksaveski kaudu Pornuse teele, mis viib Viljandisse. Teel saime kokku 6. polgu II pataljoni allohvitseri Hans Soovikuga kes oma rühmaga taganes Taageperast. Temaga koos jõudsime Aidu mõisa, kus olid ees juba Eesti väed, 2. polgu osad.

Soovik oma rühmaga puhkas seal ja lahkus, kuna tahtis jõuda oma pataljoni.

Heitsin koos Jaan Reilega 2. polgu sõdurite hulka magama. Hommikul kutsuti meid roodu-

ülema juure, kes järele päris meie teekonna põhjust ja andmeid punaste kohta. Teatasin, et tahame minna Viljandisse, et kaitsta oma kodu sissetungiva vaenlase vastu. Rooduülem tegi ettepaneku jääda roodu. Olime sellega kohe nõus. Ja nii 3. jaanuar sai minu kodukaitse teenistuse esimeseks päevaks.

Meie esimeseks tööks oli Aidu mõisa lähedalt talust tuua liha ja kartuleid ning olla abiks keetmisel. Ka supi jagamise juures olime kokale abiks. 3. jaanuari õhtul oldi üldiselt ärevil. Mehed seadsid kordu padrunikotte ja puhastasid püsse. Lubati punastele järgmisel päeval teha särü. 4. jaanuari hommikul oli saginat, askeldati kiirelt. Ka meile anti püssid kätte — ja kästi valvata meie hoole alla jäetud pakkisid ja kottisi. Üks meist pidi olema toas, teine väljas. Ka padrunisi anti kahepeale 10 tükki. Umbes kella 14 paiku jõudis kogu meeskond tagasi. Ainult sõdur Luik oli suanud haavata ja saadeti Viljandisse.

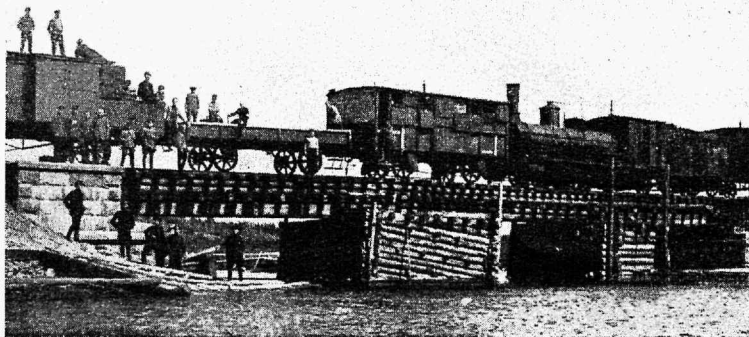
5. jaanuaril tõusti vara. Rooduülem jagas käsiklusi ja ütles: Nüüd oleme mehed ja lööme punased põgenema. Täna algame pealetungi kindla kava järgi!“ 2. polgu 3. roodu varustus jäcti meie valve alla. Õhtul viidi meid vallutatud Karksi mõisa. Kaasas liikus ka üks suurtükk. Teel vastutulijad küsisid, kas punased on kaugele löödud. Kõik olid rõõmsad punaste võimu alt pääsmise pärast.

7. jaanuaril sain mina ülesande kiri ära viia valvetõkkeesse, umbes 7 km kaugusel. Kuna olin teedega juba kooliõpilase põlvest saadik tuttav, sooritasin ülesande umbes poolteise tunniga. 8. jaanuaril haigestusin ja jün maha Karksi mõisa ühe vanamehe juure, kes mind päeva kolm ravis ja süis tahtis viia vahepeal punastest vabanenud kodu. Teel sain kokku 6. polgu sõduritega, kes olid teel Taagepera vallutamiseks. Nii kuni 23. jaanuarini olin mitmes väeosas.

Taagepera vallutamine.

Karksi Raiksilla juures kästi mul kolme sõduriga minna vaatama, kus asuvad punased, kuna tundsin ka süin teid ja maastikku.

Läksime metsateed mööda kuni Nirgi metsaülema majani. Seal polnud kedagi näha. Viimaks tuli keegi naisterahvas, kes teadis rääkida, et punased on mõisas ja neid olevat palju;

Soomusrong nr. 2 katsetamas Petseri jaama lähedal Piusa jõeel Soomusrongide Diviisi poolt ehitatud ajutise raudteesilla kandjõudu 1919. a. kevadel.

esimene valvepost olevat Konnalohu mäel. Läksime edasi; vastu tuli keegi vanamees, kes rääkis, et ka Kõrtsimäel olevat punased sees. Jõudsime õnnelikult tagasi. Nüüd kuuldus juba ka kuulipilduja töötamist. Sõni talu sihis saadeti üks jagu mehi, kes punaste poolt võeti ägeda tule alla. Ka meie väed avasid tule. Samuti meie suurtükk saatis esimesed mürsud mõisale. Umbes veerand tunni pärast hakkas ka punaste suurtükk Nirgi ja Raiksilla suunas tulistama. Ka kuulipildujad tulistasid ägedalt meid. Meie väeosad koondusid Nirgi metsa äärde, kiviaia taha, ja sealt anti mõisale tuld. Kuna mõisa oli piiratud kiviaiaga, süis see suurt ei mõjunud. Meie väed algasid rünnakut, osa Polli—Taagepera teed mööda Maarjamäe suunas, osa Sõni talu sihis ja osa Nirgi metsa kaudu. Viimaks saadeti üks rühm mehi veel Köstrimäe kaudu. Nii avati Taagepera mõisale tuli korraga neljast kohast. Kahetunnilise tulevahetuse järgi võis viimaks näha, et Holdre poole liikus terve kolonn jalaväge ja voor.

Meie väed jätkasid tulistamist. Punased vastasid vaid suurtükkitulega. Suurtükk asus neil Taagepera Vanasaksa talu maa peal.

Taagepera mõisa jõudes leidsime ees tühjajad hooned. Tallis oli vaid paar hobusekronu ja veski juures kahe rattaga kaarikuid ja reekoorem jahipüssidega. Inimesi hakkas ka pikkamisi välja tulema, sest kõik olid laskmise ajal pugunud peitu kas keldritesse või kivihoonesse. Rahvas oli rõõmus, et punased olid löödud põgenema. Kuid pea igaiüks küsis: „Ega's punased nüüd ometi enam tagasi ei tule?“

Punased olid Taageperast viinud kaasa palju inimesi; osa kaasaviiduid lasti maha Hummuli valla ruusaaugus, osa viidi Valka, kus lasti maha juudi surnuaia juures. Ka Taagepera Kolgi talu peremeest Jüri Birkholtzi, kes oli

haige, taheti kaasa viia ja lasta maha. Kuid et viimane ei jõudnud üles tõusta, siis anti järgmise päevani aega. Järgmisel päeval olidki punaväelased jälle kohal, kuid Jüri Birkholtzi oli juba surm kutsunud kaasa.

Üldine meeleolu oli siiski õige rõhutatud. Keegi ei julenud väljendada oma arvamist. Kardeti, et kui punased tulevad tagasi, võidakse üles anda. Pööre tekkis alles siis, kui punased olid juba surutud kaugemale.

Pihkvat kaitsmas.

Res. n.-leitn. E. Bachval.

Pihkvast Keebi jõe äärde.

15. juuli hilisõhtul jõudsimme Valgast Pihkva. Sama öösi sai meie 4. rood käsu liikuda liinile ja vahetada ära 5. polgu 12. rood, kes pidi asuma Keebi jõe ääres Sajevo külas.

Hommikupoole ööd liikusime mööda raudteed liini poole, kuhu pidi olema umbes 12 km.

Oli kottpime, lämmatavalt soe suveöö. Taevas oli pilves. Maastik kinnine ja üllatusi varjav. Lähipaistmatu pimeduse tõttu oli võimatu eraldada ümbruses suuremaidki siluette ja saada pilti läbistatavast maastikust. Nägime eneste ees vaid kahte pimedusse kaduvat raudteeroobast ja kollaka liivaga prügitatud raudteetammi. Kaugel ida- ja läänekaareil vilksutasid aegajalt tulekumad, kui välgusähvatused ja kostis tume mürin, justkui maa-alune kõmin.

Mehed sammusid anireas, püssid rihmal, seljas rasked pihtu pigistavad seljakotid, täis padroneid ja toidukraami. Sammuti vaikselt, tõsiselt, mõttes — vist kõigil oli palju tegemist endaga ja oma mõtetega. Oli kuulda vaid raskeid samme ja liiva krigisemist. Paljasjalgsed mehed liikusid peaaegu hääletult. Terav kruus tungis nendele ihhu, varvaste vahele ja küünite alla, muljudes jalad rakkude ning veriseks; tihti löödi pimedas varbad vastu raudteeroobast, siis kuuldus põrguvalu tagajärjel vandumist ja kirumist.

Pataljoni ülem kapten E. Kursk oli Valgas enne liinile minekut, pataljoni ülevalatusel, küll soovitanud paljasjalgsel jäada koju, kuid mehed vastanud, et küll punaste käest saame saapaid — ja tulid kaasa.

Nüüd aga jäid paljasjalgsed paratamatult maha, sest jalad olid neil äärmiselt valusad. Sedasi venis rood pikaks. Aegajalt küll katsuti neid heatahtlikult kiirendada, kuid erilist mõju see loomulikult ei saanud avaldada.

Pimedus mattis saladusliku linikuga endiselt kõik ümbruse. Aegajalt kuuldus öövaikusel öökulli õudselt ja läbilõikavalt kõlav häälitsemine, nagu tahaks ta meid hoiatada...

Viimaks hakkas ees raudteel läbi udu selginema mingi must kogu, mis suitsusambaid ja tulesädemeid paiskas taevalaotusse. Selgus, et see

oli meie ees teotsev soomusrong. Jõudsimme juurde, seisatasime. Jõudsid järele ka paljasjalgsed. Soomusrong sõitis parajasti liini poole ja võttis ka meid peale. Asusime lahtistele platvormidele. Mehed vabastasid endid seljakottidest, võtsid mugavalt istet — ja nende näod läksid järsku rõõmsamaks. Kuuldus naljatusi ja üksteise nokkimisi.

Sellele ei pööratud põrmaugi tähelepanu, et soomusrong pahuralt puhus lahtisele platvormile suitsu ja tulesädemeid, nii et karta oli koguni riietuse süttimist. Selle eest oli aga mõnus istuda. Ja kuidagi julgustavalt mõjus soomusrong: tunnend, et sinuni keegi ei küüni, et oled justkui üllatuste vastu kaitstud, oled otsekui vägeva kaitse all!

Väike nõksatus — ja rong jäi järsku seisma. Ronisime maha, saatsime piilurid ette ja liikusime edasi — liini poole. Ligidal pidi olema juba otsitav koht. Keerasime paremale ja liikusime võsastikus väikest teerada mööda, rööbiti raudteega.

Idataevas lõi roosakaks. Kerge tuul õõtsutas puude latvu, sahistas lehti ja pani kergelt liikuma udutaolisi pilvi, püüdes nendes justkui tekitada avaust suuremale valgusele — päikesele. Arglikult hüppas hall jänes põõsa alt välja ja pistis noolena, käteplaksutustest ehmununa, jooksma. Meist vasakul kostis kusagil kaugel tume kahurimürin. Ümberringi valitses aga veel vaikus.

Lõppes noor mets. Peatusime ja ootasime järele paljasjalgseid. Oli juba valgenenud ja maastik paistis kui peopeal. Olime jäänud vahetusega hiljaks, kuna oleksime seda pidanud tegema juba pimedas.

Meie ees oli valmiv, lainetav rukis; selle taga Sajevo küla majad, kui tikukarbid üksteise lähedal, eraldatud üksteisest vaid mõne ilupuuga; siis laisalt voolav, kaunis lai, kuid paiguti madal Keebi jõgi, mille vastaskaldal kasvasid lopsakalt pajud, remmelgad, oksterikkad kuused, mis oma käharpäid kummardades voogude poole sünnitasid seal samasuguse, kuid õõtsuva, virvendava ning muinasjutulisena paistva puuderea. Kaldast eemal paistis kitsa roheline vöödina legendiku-

riba ja selle taga saladuslikult kohisev põline männimets, kui järsk kõrge müür, millest pole ülepääsu. Külalt vasakul lokkas samuti peaaegu mehekõrgune rukis ja selle varjul raudtee ja raudteesild üle Keebi. Paremal oli veidi lagedat heinamaad ja keskmine segamets.

Külaelanikud — venelased — olid metsas, mille serval peatusime, otsinud lahingute eest varju kartulikoobastes ja maasse kaevatud aukudes. Nad ronisid nüüd välja kui rebased, tolmused ja pesematud, kasukaräbalad seljas, lagunenud vildid jalgas. Ja seda kõik juulikuus!... Mehed vaatasid enese ette ükskõikselt, tülpinult, orjalikult; naised needsid ja hädaldasid tasa; lapsed vahtisid uudishimulikult suurte imestanud silmega, sõrm suus. Rääkisid, et olevat kolunud kõige oma olemise ja elamisega metsa sõjapakku. Karielajad olevat aetud kaugemale metsa. Külamajad olevat täiesti tühjad.

Lükkusime külla. Üksikmehe ja paiguti ka mitme mehe jaoks kaevatud kaevikud, ees ühekordne traataed, looklesid küla ja jõe vahel. Vasakul olid ainult ühemehe pesad, mida ümbritses mehekõrgune rukis ja mille ees puudus traataed.

Teiselpool jõe pidi asuma vaenlane. Kus ja kui kaugel aga — seda ei teatud. Aegajalt olevat ta teinud katseid pealetungida, kuid löödud alati tagasi, ilma et ta jõest oleks üle pääsenudki.

Asusime vahetusele. Mehed liikusid küürakil vasakule. Kui maa alt kerkisid inimkogud — tolmustena, poristena, räbalates sinelites või era-kuubedes, paljud ka paljajalu. Nad olid algul tui-
mad, kuid elavnesid silmnähtavalt vahetusest. Püsse kramplikult käes hoides andsid nad ruumi värsketele ja puhanutele meestele. Kitsad kaevikud kubisesid meestest: anti üle automaatpüsse, selgitati eritingimusi, vaenlase võimalikke peidukohti ja oletatavaid ründamise suundi. Kaevikuis oli kihavat elu...

K a o t a m e l a h i n g u.

Korraga torge sipelgapessa — ta-ta-ta põlismetsast teiselt-poolt jõe. Vaenlane külvas meid üle tugeva ja tabava kuulipilduja- ja püssitulega. Ta oli nähtavasti kogu aeg takistamatult jälginud meie tegevust ja algas pealetungi meile segases olukorras — vahetuse ajal. Vii-vii-vii lendlesid kuulid kui parmud, riivates okas-
traate, plaksatades vastu meie kaevikuid ja läbistades külamajade seimu. Mehed tõmbusid kägarasse kaeviku varju, igaüks seal, kus juhtus parajasti

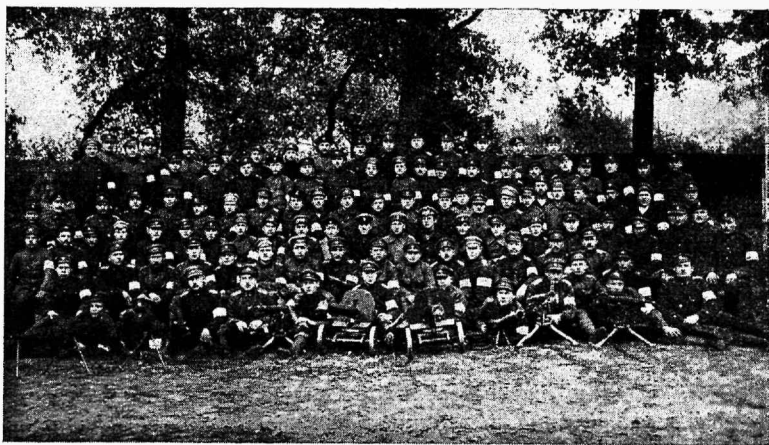
olema. Kohmetama pani algul see ootamata kuulidesadu. Varsti aga jooksid juba ka hallid kogud vasakult põlismetsast jõe poole.

„Tuli peale!“ kõlas käsklus läbi kuulide vingumise ja pragina, äratades tarretusest. Ning kohe meie püssid sülitasid vaenlasele tina vastu. Ka automaatpüss täristas ägedalt, õmmeldes vaenlastele surmasärke. Kuulid, sattudes virvendavale jõevoolule, paiskasid väikeste sambakestena vett üles ja tekitasid veepinnal sillerdavaid ja laienevaid ringe. Nad puurisid ka poolküljelt tule alla võetud ahelikus edasirühkijate vaenlaste ihhu, nüites neid hulgana jõevoogudes ja rohelistel aasal. Pealetungijad löid peagi kõhklema — ja taandusid...

Automaadimees otse nõretas higist, kui sisistas vaevaltkuuldavalt kokkusurutud hammaste vahelt: „Proovige meie ube, kuis maitsevad!... Sööge näljased, meil neid jätkub!... Kui küllalt, siis ütelge!...“

Uutel punaste ahelikudel kadus ka isu peale tormata. Lisaks püssi- ja kuulipildujatulele hakkasid nüüd õhku lainetama panema rasked mürsud, mida paiskasid raudteesillale lähedale sõitnud vaenlase soomusrongi kahurid. Mürsud lõhkesid küla taga metsas ja põldudel, tõstes mullasambaid õhku. Peagi aga lähenes nende lange-
miskoht ikka enam ja enam külale, armutatult purustades ja juurtega üleskiskudes majade vahel kasvavaid lopsakaid ilupuid ja põõsaid. Trahh... lõhkes hästitabav granaat tühjas elamus meie seljataga, paisates õlgkatuse segamini, purustades aknaklaasid ja loopides ukсед-aknad tänavale. Teine mürsk süütas purustatud maja, mis peagi seisis üleni tulemeres. Suitsu ja südemeid kandus ka kaevikuisse. Süttis ka teine purukuiv maja, mis põles takukoonlana, suurendades leeki, suitsu, raginat ja praksumist.

Mürsud aga raksatasid edasi kõuemürinaga, hävitades kõike rusuks, liginedes järjekindlalt

Soomusrongide Diviisi kuulipildurite kursus oktoobris 1919. a.

kaevikuile. Õhk oli paks tolmust ja suitsust. Pääke polnud näidanudki end pilvekangaste tagant, justkui mitte tahtes näha seda varahommikust kurbmängu.

Trahh ... trahhh ... lõhkesid jälle kaks mürsku. Üks mullasummas kerkis meie kaeviku ees ja teine otse kaevikust, milles keerlesid mingisugused mustad tükid — inimliha...

Vaikis ka meie automat. Mürsk oli automaadi mehe kiskunud tükkideks, haavanud padrunite kätteandjat ja purustanud automaatpüssi.

Aeglaselt suits haihtus. Süis nägime, et punased olid vasakul juba üle jõe ja „hurraa“ karjades tungisid meile kallale tääkidega. Meie mehed katsusid küll vastu panna, kuid punaste ülejõud oli suur, nende kallaletung äkiline, oota-

koopast välja, et järele vaadata, kas saab juba nutvatele lastele minna piima tooma.

Liikusime aeglaselt, aidates haavatuid, mööda lagedat heinamaad seljatagusesse, kui kuulsime taga laia vene kisa. Vaadates nägime, et punased olid küürakile kobaras metsaserval. Üks agaram seisis püsti, lehvitas valget kaltsu ja kisas vene keeles: „Seltsimehed, andke alla! Teile ei sünni midagi halba! Olime lagedal ja meil oli tegemist oma haavatute päästmisega, muudu oleks saatnud neile vastuseks tinaube. Meiega ühes taganesid vahvad kalevlased, kes kaitsnud raudteesilda üle Keebi jõe ja rinnet sellest vasakul. Kirusid ja palusid kõiki kuradeid kaela äraandlikele vene valgekaartlastele, kes vasakul lahkunud rindelt, jättes nende tiiva lahtiseks, mispärast neil olnud suuri kaotusi.

Kuperjanovi Partisanide Pataljoni patareel (2. Suurtükiväepolgu 7. patareel) edasiliikumisel Petseri liinil 1919. a. kevadtalvel.

matu ja äge. Taandusime aeglaselt, võideldes, metsaservale.

Nüüd hakkas sadama kuule otse meie vasakult tiivalt.

Ka eest, põlismetsast, tulistati endiselt edasi. Olime seega risttule all. Vahetatud mehed lahkusid kaevikuist ja suundusid külla. Meie mehed, nähes lahkujaid, arvasid, et on antud käsk üldiseks taganemiseks ja tõmbusid ka ühes nendega tagasi. Nii põhjustas arusaamatus suure segaduse.

Süis taganesime külast — sellest põrgust — välja üle põldude, läbi ruki, võttes kaasa kõik oma varustuse.

Metsaserval peatusime, oodates ja aidates haavatuid, kes tulid komberdades, enamikus oma jalul; vaid mõnda tassisid sanitarid.

Ühe külaelaniku koopa ees lamas noor naine seliti, käed laiaki, tarretanud vereloiik lahtistel juustel, kui kroon ümber pea; avatud suured silmad olid klaasistunud, imestunud vaatamas igavikku, nagu küsides: Miks? Ta oli saanud eksleva kuuli pähe, kui lahingu ajal pistis oma pea

Jõudsimet soomusrongi juurde, mis oli tagapool valvekorral. Kohendusime ja kogusime mehed kokku. Paljud puudusid: mõned olid läinud igavikku; nende elutuid kehigi ei saanud meie kahjuks ära tuua; mõned olid teadmata kadunud, paljud haavatud ja evakueeritavad vingerdusid valu käes.

Meeste meeleolu oli kaotuse tõttu rusutud, närvid pinevil. Oldi kärsitud ja üksteise vastu jämedad. Ei suudetud mõista, kuidas see kõik tuli nii äkitselt, ootamata. Süüdistati muu seas ka paljasjalgseid, kes ei jõudnud järele ja keda alatasa pidi ootama, mispärast vahetusega jäädi hiljaks. Paljasjalgsed omakorda reageerisid, et miks süis jooksu pistsite, pannud vastu. Hiljem lepiti kaotusega, kui asetleidnud paratamatusega, mille eest ei olnud pääsu.

Istuti, puhati ja keerati „vilkat“.

R ü n d a m e kü l a .

Pärastlõunat tuli teade, et läheme Sajevo külla tagasi võtma ja et meid tuleb selles abistama soomusrongi dessant. Soomusrong lubas

liinile sõita ligemale ja kaitsta meid punaste soomusrongi tule eest. Meeste meeleolu tõusis järsku — rõõmustasid, kui lapsed... Usk soomusrongi meeste võimeisse oli suur!

Ülevas meeleolus korraldusime ja liikusime paremal pool raudteed, mööda heinamaad, küla poole. Juba paistis tuttav maastik: vasakul võsastik ja külaeelne mets, keskel lage heinamaa ja paremal jälle mets. Küla maju põles veel; suitsusambad tõusid kõrgele, kuna tulekeeled olid jäänud vähemaks. Punased, kes olid asunud kaitsesaiskorda küla ette ja vasakule metsa servale, avasid hõredavõitu tule, mis kaage maa peale oli mittetabav. Pidasime paremaks kalduda metsaservale, paremale, et haarata vaenlase tiibu.

Sealt algasime ügedat tulistamist ja liikusime küla sihis edasi. Punased koondasid kogu oma tule meie pihta, mis sundis meid laskuma maha. Oli võimata liikuda edasi. Tõmbusime metsaservale tagasi ja varjasime endid küngaste ja puude taha, kogu aeg vastutulistades.

Punased avasid meile nüüd aga sarnase marutule, et hakkas õudne. „Siin metsas tapavad nad meid kõiki maha“, mõtlesin. Heledalt plaksusid kuulid puutiivedesse, kuulipildujate valangud puistasid segamini metsaaluse sambla ja puu oksid sadas läbisaagituna ülalt alla. Siis tuli mürske punaste eemal seisvalt soomusrongilt. Kuid õnneks kukkusid need meie seljataha metsa, murdes ja pilbastades hirmsa raginaga puid.

Oli jälle haavatuid. Ka meie veltveebel, tore Saaremaa poiss, sai surmava kuuli kõhtu.

Küla vallutamine.

Sain käsu võtta 5 vabatahtlikku ja automaadi ning tungida üle lagendiku punastele teise tiiva peale. Raske südamega läksime käsku täitma, teades ülesande raskust. Lohutas vaid teadmine — vast suudame kergendada teiste olukorda.

Liikusime lühikeste järkjooksudega kui unenõos, tõeliste automaatidena ühe mätta tagant teise taha. Meie ümber kees kui pudrupada. Kuule tuli rahena. Olime jäänud nende vastu aga juba kuidagi ükskõikseks. Imestasime isegi, et järkjooksudel suutsime endid ikka üles ajada. Olime tuimad. Kõik mõtted olid sihitud ühte punkti, kuhu pidime jõudma maksu mis maksab. Nägin kaaslaste ärevusest ja seesmisest pingest moondunud nägusid, nende mehaanilisi hüppeid ja tulistamisi. Kuulsin oma südant jookst ja ärevusest taguvat kui haamriga.

Siis jäi tuli hõredamaks. Vasakult metsaservast olid punased tõmbunud külla tagasi. Tormasime küla taha rukisse ja avasime sealt punastele otse põrguliku tule.

Punased ei kannatanud välja ristuld ja taandusid segaduses külast välja, läbistasid jõe ja kadusid metsa.

Tormasime külla, kus vedeles segiloobitult rohkesti punaste püsse, padruneid ja muud varustust. Ühest majakeldrist ronisid välja mitu kahvatud näoga punast, viskasid püssid maha ja tõstsid käed üles. Nende esimene paluv lause oli: „Ärge laske maha! Oleme mobiliseeritud!“ Üldse saime 20 vangid, kellest 10 oli eesti kommunisti. Saime ka palju sõjasaaki. Meie mehed olid suures võidujoovastuses läinud üle jõe punastele järele. Oli suur tegemine neid sealt saadagi tagasi.

Punased tapavad vangilangenuid.

Külas vasakule rukiväljas asuva is kaevikuis avanes meile kurb ja jälestust tekitav pilt.

Mahatallatud rukipõllul lamasid kääras, moondunud nägudega ja pärani avat silmtega vereloikudes viis meie sõdurite laipa, riided seljast ära võetud aluspesuni, ligidalt lastud kuulihäavad peas ja täägihäavad rinnus; ühel oli pealuu pekstud puruks, vere- ja ajupritsmed laiguliseks värvunud rukis. Ühel õnnetul oli tulekahju sädemeist süttinud kuub põlema, mis hõõgus veel edasi.

Lähemal vaatlusel selgus: kaks meest olid langenud hommikuses võitluses punastega, kolm aga olid rasketihäavatuna jäänud lahinguväljal rukikisse, keda meie mehed polnud näinud aiadata ja kaasa võtta; punased olid nad metsikult tapnud.

Mehed olid väga vihased. Näitasid metsa sihis rusikat ja ähvardasid minna punaseid „pookima“.

Külarahvas teadis rääkida, et kaks 5. polgu sõdurit, keda ei jõutud vahetada, olevat kaevikus tulistanud, olles punastest ümberpiiratud, kuni leidnud piinarikka surma.

Ümbrusele laskus viimaks täielik vaikus, kui pärast äikest ja kõueklirgatusi. Taevas oli selginenud ja päike vajus suure punase kettana metsa taha. Äsjapõlenud majade varemed suitsesid veel, korstnad ähvardavalt püsti. Õhk oli täis valmiva ruki ja inimvere lõhna. Endiselt voolas laisalt Keebi jõgi. Jõetagune männik sahis leinavalt. Tumedate, vaikivate küürakatenas seisid vastaskaldal kasvavad lepad, remmelgad, kuused, nagu oleksid õudsete üleelamuste tõttu muutunud vanemaks, vajunud küüru, raugastunud. Hulk varemeid ringles kaudu küla kohal ja lendasid siis saagileiu heameelest kraaksudes metsa ööbima, et hommikul varakult olla jaol.

Siis tulid lõbusad ja sõjakad Kuperjanovi partisanid ja vahetasid meid ära.

Keebi äärest Pihkva.

Liikusime õhtuhämarikus ülevas meeleolus mööda raudteetammi tagasi Pihkva poole. Nüüd polnud meil enam paljasjalgseid, kõigil olid suupad jalas ja polnud karta varvaste veristamist vastu raudteerööpmeid.

Kuid süda tõmbus valust kokku, nähes järelejäänute arvu: meid oli vaid käputäis, vast pool roodu. Paljuid haavatuid tassisime kätel; langenud viisime kühthobustel kuni soomusrongini.

(Järgneb.)

Mogolino jaama vallutamine 25. mail 1919. a.

Major P. Villemi.

Mogolino vallutamine on üks lüli Pihkva vallutamise operatsioonis. Mogolino on järgmine jaam Irboskast Pihkva suunas, umbes poole tee peal Irboskast Pihkvasse. Jaama lähedal on samanimeline mõis.

Raudtee suunas tungisid peale meie soomusrongid. Eelmisel päeval nende tegevus polnud küllalt õnnelik. Eriti kahju oli, et meie dessantosal ei õnnestunud ootamatult vallutada vaenlase soomusrongi. Selle tõttu punastel osutus võimalikuks avaldada meile vastupanu raudtee suunas ja mis veel halvem, — neil läks selle tõttu korda purustada kuus raudteesilda ja raudtee rohkem kui kolmeskümmes kohas. Raudtee ja sildade parandus pidurdas meie soomusrongide kiiret edasiliikumist.

Soomusrongide-vaheline võitlus.

Purustatud raudteed ja sildu parandades võisid soomusrongid tungida Irboskast edasi Pihkva suunas alles 25. mail kella üheksa paiku. Ilm oli selge, ilus ja päiksepaisteline. Ees liikusid soomusrongide löögiosad järjekorras: S-rong „Kapten Irv“, nr. 2 ja nr. 3. Nende järel liikusid soomusrongide staabiosad samas järjekorras ja remontrongid, kõik üksteise järel umbes poole km vahemaadega. Vedurite suitsud tõusid kaarenähtavalt kõrgele taeva alla. See pakkus unustamatult haruldast vaatepilti.

Varsti ilmus silmapiirile kaks vaenlase soomusrongi. Algas vastastikune äge tulevahetus. Ka vaenlase soomusrongide suurükkidest tulistati harukordse südiduse ning vaprusena. Meie soomusrongid ei jäänud vastust võlgu. Raudtee oli, nii kaugele kui silm ulatas nägema, noolsirge ja selle ümbrus kaunis lage. Meie soomusrongide rida venis hiigla maona vaenlase suunas, kord kiirustades, kord aeglustades liikumist. Vastase mürsud lõhkesid kord eesliikuva soomusrongi ees, kord eemal kõrval, kord lendasid huludes üle rongi. Üks mürsk tungis soisesse pinda paarkümmend meetrit vaguni kõrval, mille avatud uksel vaatlesin

lahingu käiku. Mürsu sügavale maasse tungimise tõttu mürsu lõhkemisel paiskus mulda ja mürsukilde trehtrina kõrgele üles, kust osaliselt langes krabinal vagunite katustele ja seintele. Oli tunne, et järgmiste mürsudega peaks nüüd vaenlane tabama otse meie rongi. Igaüks meist pidi tundma, et oleme õnne ning saatuse mängukanniks; järgmine mürsk võib silmapilkselt lõpetada su eluküünla. Seejuures oli tegevusetuse tõttu rumal tunne: pidime rahulikult ootama oma saatust, ilma et endal oleks olnud võimalus vaenlast tulistada. Suurtükimehed olid selles mõttes eesõigustatud seisukorras — nad olid kõige intensiivsemas tegevuses. Intensiivse tegevuse juures pole aga palju aega mõelda isiklikule ohule, vaid on esimene mure täita võimalikult paremini oma kohustusi. Imekombel ei tabanud aga otseselt ükski mürsk meie ees liikuvat soomusrongi. Küll oli saanud pihtavusi ning kannud kaotusi tagapool liikuva Soomusrong nr. 3 löögiosa.

Varsti said aga tabavusi ka vaenlase soomusrongid ja olid sunnitud taanduma. Taandumisel nad suutsid siiski purustada raudteesilla oma viimase rongi järel, mis tõkestas meie soomusrongide edasiliikumise Moglinosse.

Samal ajal ilmusid nähtavale kolm soomusautot, kes kihutasid kaunis suurtel vahemaadel üksteise järel kiviteed mööda lõunapool raudteed Irboskast Pihkva suunas. Võimatu oli tunda, kas need on meie või vaenlase soomusautod. Ettevaatuse pärast meie soomusrongi patareiiülem ei avanud tuld soomusautode pihta. Alles hiljem saime teada, et üks nendest (eesliikuv) oli vaenlase ja kaks olid meie soomusautod („Vibuane“ ja „Toonela“).

Dessant välja.

Meie soomusrong peatus purustatud silla juures. Osa soomusrongi mehi asus abistama silla parandamist. Suurem osa dessandist rongiülema leitna. Ed. Ne p s'i juhatu-

sel alustas aga liikumist Moglino suunas. Vaenlane ei avaldanud nimetamisväärset vastupanu. Ainult üksikud mürsud saatis vaenlane meile vastu. Ühe seesuguse mürsu kildudest sai peast haavata rms. Karl Luhar.

Enne Moglino mõisa põldudeni jõudmist keeras dessant raudteest pool-paremale ja liikus kagu suunas Moglino mõisa poole. Mõisa põllul liikus dessant ahelikus. Nüüd hakkasid vaenlase mürsud langema veidi tihedamalt ja üksikud nendest kaunis dessandi lähedusse. Ahelik liikus edasi M. mõisa suunas. Sel ajal ilmus mõisa hoonete varjust nähtavale vaenlase soomusauto. See liikus otse meie suunas. Meie dessandi seisukord oli kaunis täbar, sest meil puudusid soomustlābistavad kuulid võitlemiseks soomusautode vastu. Ka puudus telefoniside soomusrongiga, kust oleks võinud nõuda suurtükitald vastase soomusauto pihta. Paljud piilusid juba eemal seljataga oleva võsastiku poole ning ootasid dessandijuhilt märguannet sinna põgenemiseks. Leitn. Neps aga tegi korralduse — püsida rahulikult kohal, jäädes liikumatult lamama põllul. See korraldus oli õige. Soomusauto kitsastest vaatepiludest vaadeldi arvata-vasti eemalolevat võsastikuäärset maastiku ning meid ei märgatud. Oleks dessandil lubatud lambakarjana põgeneda võsastiku poole, siis oleks seda soomusautolt kindlasti märgatud ning avatud tuli meie pihta. Seejuures võsastik poleks pakkunud meile vaenlase kuulide eest mingit kaitset ega varju. Nüüd aga soomusauto keerutas põllul ringi ja lahkus varsti Moglino mõisa taha, ilma et oleks teadnud meie pihta tulistadagi. Leitnant Neps liikus dessantosaga mõisa ja Moglino jaama rajooni. Mina läksin jaama. Jaama rajoon oli meie suurtükimürskudest üles küntud. Jaamas oli kaks vaenlase poolt mahajāetud klassivagunit. Mõlemad vagunid olid saanud meie mürskudest pihtavusi ning olid seevõrra tugevasti vigastatud, et neid oldi sunnitud maha jātma. Üks nendest osutus enamlaste soomusrong „Trotski“ komandōri vaguniks, mis oli sisustatud kaunis mugavasti. Keskmises „saalitaolises“ osas olid seintel Lenini ja

Haavatuid ohvitseri Greiffenhageni haiglas, Tallinnas 1919. a. suvel. Vasakul lamab leitn. R. Sabolotnõi.

sōjakomissar Trotski (nüüd N.-Vene suurimaks riigivaenlaseks tunnistatud) pildid.

Edasi Pihkva poole.

Osa dessanti jāi Moglino rajooni, osa läks tagasi soomusrongile. Luurajate komando ülemana olin huvitatud, kas ja kui kaugel enamlasted peatusid vastupanu avaldamiseks. Jaama rajoonist leidsin käsidresiina, mida otsustasin kasutada luuresõiduks Pihkva suunas. Dresiinale mahtus ning võtsin kaasa kolm luurajatekomando ja kaks dessantroodu meest. Viimasteks olid mäletavasti allohvitser (nüüd res.-veltveebel) Priidik Selter ja vabatahtlik Robert Sillenbach. Sama R. Sillenbach sai kuu hiljem (21. juunil) Loode lahingus mu kõrval jalast raskesti haavata ning jāi sõjainvaliidiks.

Liikusime dresiinaga nii kiiresti edasi, nagu jõud jaksas seda üksteise järele lükata. Esialgu oli maastik tee kõrval täiesti lage. Siis, umbes kahe-kolme kilomeetri ārasõitmise järele lähenesime põhjapool raudteed olevale kõrgendikule, millel kasvas võsastik. Võis oletada, et vaenlane on peatunud kõrgendikul ja võsastikus. Seepärast oli lähenemine võsastiku joonele päris ohtlik. Pealegi, et olime saaras dresiinal koos, nii et vaenlase poolt avatud tabav kuulipilduja-valang oleks võinud meid kõiki korraga maha niita. Tegin ettevalmistavad korraldused teotsemiseks, kui ilmneb vaenlase vastutegevus.

Vangide võtmine.

Võsastiku juurde jõudes panime tähele teest vasakul künka harjal olevates kaevikutes liikumist, sõdurimütsis peade vilksa-

tusi taeva foonil. Viivimatult käsutasin mehed dresiinalt maha raudteeäärsele kraavi. Otsustasin hiilida neljakesi läbi võsastiku ja tungida tiivalt künkale olevasse kaevikusse. Allohvitser Selterile ja vabatahtlik Sillenbachile aga tegin korralduse jääda raudtee äärde dresiina lähedusse ning hoolitseda meie julgeoleku eest seljatangant, pidades eriti silmas lõunapool raudteed olevat võsastikku. Asusime neljakesi küllaltki riskantsena tunduva ülesande teostamisele. Lootuse ettevõtte õnnestumises panin vaenlase üllatamisele ootamatusega tiivalt. Hiilisimegi läbi võsastiku ning tungisime hoogsalt „hurraa“ karjudes tiivalt kaevikusse. Kaevikus olevad kümme mehe punakaartlast tõstsid meie lähenedes käed üles ning andsid endid vangiks. Eemal aga oli näha üksikuid punakaartlasti põgenemas Pihkva suunas. Nende hirmutamiseks ning jooksu kiirustamiseks laskime üksikuid paugud, kuigi kaugel maa tõttu polnud lootust tabamiseks. Meie värsketeks vangideks osutusid enamikus enamlaste poolt Võrumaal mobiliseeritud mehed.

Liikusime vangide salgaga pikkamööda raudtee äärde, kuhu jäi meist maha dresiina kahe mehega. Meie üllatuseks oli dresiina meestega mõistatuslikult kadunud. Moglino poole nad ei võinud minna, seda oleksime lageda maa tõttu pidanud nägema. Silmitsesin raudtee suunas Pihkva poole, kuid ka seal polnud kedagi näha. Raske oli ka uskuda, et vaenlane suutis ilma püssipauguta mehed vangistada. Pealegi — kuhu võisid nad siis peita dresiina! Mõistatus jäigi esialgu lahendamata. Ei teadnud ka kadunud mehi kuhugi otsima minna. Pealegi oli

meil, järelejäänud neljal mehel, alles kümme mehe soomusrongile saatmata. Jäi teostamata esialgne kavatsus — saata vangid jala dresiina juurde jätetud kahe mehe saatel soomusrongile ning ise neljakesi sõita edasi Pihkva suunas, sest dresiina ja mehed olid kadunud. Ei jäänudki muud üle, kui asusime vangide saatjatena tagasiminekut soomusrongile, kuhu jõudsimme õhtu eel.

Hilja õhtul jõudsid soomusrongile ka „ärakadunud pojad“ P. Selter ja R. Sillenbach, tuues kaasa kaks vangiks ja ühe ratsahobuse. Nüüd selgus ka meeste ja dresiina kadumislugu. Kui P. Selter ja R. Sillenbach olid näinud, et meie tegevus raudteest eemal künka otsas olevais kaevikus lõppes hästi ning et meie ilmusime künkale vangide trobikonnaga, siis olivat tõusnud ka nendel suur igatsus „midagi teha“ ja et nad kui mulle mittealluvast üksusest vabatahtlikud olid suuresti harjunud toimima omapead, siis nad otsustanudki kiiresti, ilma meid ootamata, sõita edasi Pihkva poole — vaenlase jahile. Paar kilomeetrit peri kallakut edasi sõites nad olid märganud eemal kaht punakaartlast ratsanikke. Selter ja Sillenbach olid lükanud kiiresti dresiina teelt kõrvale ja olid asunud raudteeäärsele kraavi lähenevaid ratsanikke varitsema. Ratsanike päris varitsetajate lähedale jõudmisel olid viimased kui „mõirgajad lõukoerad“ hüpanud varjupaigast välja ja käsutanud ratsanikke seisma jääma ning vangiks andma. Ratsanikud aga olid tahtnud kiiresti keerata ringi ning teha „vehkat“. See polevat aga nendel õnnestunud, kuna meie mehed laskisid ühe ratsaniku hobuse surnuks ja sundinud ka teise ratsaniku peatuma ning alistuma, mitte andes mahti nendel kasutada ka relvi vastuhakkamiseks. Selgus, et vangistatud punakaartlastest oli üks enamlaste kuulipildurite roodu ülem, teine sama roodu komissar. Nad olid sõitnud parajasti valima positsiooni eestlastele vastupanu organiseerimiseks, kui neid ootamatult vangistati. See vangistamise episood, kus kaks meest oli kahe vastu, näitas, et eesti sõdur täitis tublimini ning ennastohverdavamalt oma kohuseid, kui isegi punaväe rooduülem ja komissar.

Kuperjanovi Partisanide Pataljoni ohvitserid 1919. a. sügiskul.

Bermonditi rahaasjad ja A. Needra.

Sõjapidamine nõuab raha, raha ja veel kord raha — see tuntud väide on maksev ka Bermonditi sõjakäigu juures. Siin, võib olla, veelgi kaaluvamalt kui mujal, sest sõdijatel puudusid tõukejõud, nagu isamaarmastus ja rahvuslik ühtlustunne ning pealegi teotseti võõral maa-alal ja vaenuliku rahva keskel. Varustamise küsimuse kaalukust tunti arvatavasti juba selle armee loomise esimeste sammude juures ja see oli kahtlematult ka see imperatiiv, mis otsustas lõplikult armee lagunemise. Kui graf von der Goltz sõlmis 21. sept. 1919. a. Bermonditiga endise Vene riigi maa-ala Saksa valdusel oleva osa ülemjuhatause üleandmise lepingu, siis oli kahtlematult graf v. d. Goltzil kõige kindlam argument, millega ta oma tahte Bermondile peale surus, just rahala tugevnev varustusküsimus. Ka pole kahtlust, et Bermonditi juures tõotavate vene patriootide suu pani sulgema ja oma endistele liilastele selga keerama ning endise vastasega koos töötama sundis jällegi sama varustusküsimus. Kui Bermondit saatis ettekande Koltšakile, milles püüab õigustada oma asumist ja tegevust Kuramaal, siis Saksamaa tähtsus tema armee varustajana oli niivõrt määravalt allakriipsutatud, et Koltšakil ei võinud jääda vabadust üle midagi muuta, ta pidi lihtsalt leppima olukorraga. Koltšakil ei võinud ka selle vastu midagi olla, kui Saksamaa vastutaks nõudis ainult 1914. a. piire, öeldes selle juures ära igasugusest väikerahvaste eraldumise toetamisest, nagu seda väidab Bermondit. Umbes sama kirjutab ka valitsuse kesknõukogu esimees graf Pahlen 20. oktoobril Koltšakile: „Meie pearaskus on muidugi finansid. Kui Teie võiks meid selles asjas aidata, et meie ei oleks mitte ärarippuvuses saksa finantsihaidest, oleks Teie abi meile väga suur“. Raha palus Bermondit ka Lõuna-Venemaal tegutsevate vägede ülemjuhatajalt: „... silmaspidades, et pole võimalik trükkida oma raha, pöördun Teie poole palvega, saatke mulle 15—20 miljoni rubla...“

Kui Judenitš nõudis, et Bermondit ühineks temaga, siis Bermondit oma viivitamise ja äraütlemise kirjas märgib peale muu: „Peale eeltoodu palun juhatust, kuidas talitada sõjariistadega ja muu varustusega, mis on saadud Saksa väejuhatuselt ja mida kõike minu äramineku ettevalmistusel nõutakse tagasi, asetades mind seega väljapäätumatusse seisukorda, sest et ma ei vähematki relva ega muud varustust kuskilt mujalt pole saanud“. Muidugi polnud Judenitšil selle küsimuse peale midagi rahuldavalt vastata. Raha küsimuse kallal higistas ka Bermondit Berliini esindaja A. K. Remmer ja raha küsimusele kaldus jutt pea iga Berliini „kaastöölise“ kirja lõpus. „Mind takistab selles kõiges ainult üks asi, see on rahaküsimus, raha aga on vaja tegutsemiseks. Minul on ju vaja näha oma juures tihedamini mitmesuguseid isikuid ja tihedamini käia mitmel pool, aga see kõik on seotud rahaga. Nagu tead, ei ole mul selles aga raha,“ see on ühe pika kirja lõpu lauseid. Umbes sarnaselt palutakse Bermonditilt raha pea iga temale isiklikult saadetud kirjas.

Kui keegi töötas ideeliselt kõigis selles Bermonditi avantüüris, siis seda juba graf v. d. Goltz ja tema seljataga seisvad ringkonnad. Seal juba teati, mis peale raha ja varustust kulutati. Esimeseks ja kõige õilsamaks eesmärgiks oli muidugi „Das schöne Baltenland“, aga peale selle oli veel mitmeid muid. Ülekohus oleks muidugi väi-

ta, et Bermonditi juures ei olnud ühtki õilsat vene isamaalast. Neid oli muidugi, kuid need inimesed aga olid nii varjus, et asjakäigule polnud neil mingit mõju.

Kõige traagilisemana, võib olla, tuleb aga kõige selle juures pidada enneaailmasõja ajastu tuntud läti patriooti Needra osa.

Samal ajal, kui 1919. a. augustis ja septembris Berliinis organiseeriti sündikaate ja konsortsiume ning pankasid Bermonditi ettevõtte finansseerimiseks ei väsi töötamast ka Needra. Ta valmistab septembrikuu esimestel päevadel kaunis asjaliku projekti ja esitab selle Bermonditile. Selle pealkirjaks on küsimus: „Kuidas kindlustada rahaga Kuramaal asuvaid Vene osi.“ Selle tekst on järgmisesisuline:

„Kuramaal oli palju Veneriigi varandusi. Kolmandik tervest Kuramaa pinnast kuulus riigile. Sellel maa-alal asub palju riigimõisasid, samuti ka häid riigimetsi. Niisama linnades palju riigi maju, riigi maatiikke jne. Suurem osa raudteid ja sadamaid kuulusid samuti Vene riigi varanduste hulka.“

Edasi väidab Needra, et Ulmanise valitsus tahtvat seda kõike omale võtta, kuna juriidiliselt seda tuleks võtta omaniku poolt ajutiselt mahajäetud varandusena. Kohalik võim võivat seda võtta ainult ajutiselt oma valdamise alla. Läti Ulmanise valitsus ja Rahvuskogu aga tahtvat seda kõike pantida inglastele 20-miljoni naelsterlingilise laenu eest. Needra arvab, et Kuramaal asuvad vene väed on küllalt tugevad selleks, et võtta neid varandusi oma kaitse alla ja Latvijal ei ole mingit seaduslikku alust seda takistada. Neid varandusi aga võivat venelased hästi ära kasutada oma riiklisteks ülesanneteks. Needra leiab, et jooksvatest sissetulekutest ei jatkuvat ja selles mõttes olevat täiesti arusaadav kui vene sõjavägi pandib tema käes olevad riigi varandused, et päästa riiki. Pantimine peab muidugi olema säärane, et varandusi võid tagasi lunastada ja sellega saada tagasi viiramatu tarvitamise õiguse selle varanduse peale. Kõige kohasema leiab olevat laenu tegemise välismaal Antante riikides, sidudes sellega viimaseid ühtlasi Venemaa ülesehitamise huviga. „Kuid ka siselaenu ol omad head küljed“ — ütleb ta. Edasi Needra kirjutab sõnasõnalt:

„Seni kui front asub Kuramaal ja selle järele Liivimaal, kui ka eamlaste võimulolemise ajal Riias, Läti voolas kokku suuri summe tsaaeri ja duuma rahas. Kui arvesse võtta, et nõukogude vabariik üks saatis Riiga üle 600 miljoni rubla, siis võib arvestada, et Lätis on mitte vähem kui poolmiljardit vene raha. See raha kaotab päev-päevalt oma väärtuse. Kui oleks võimalik takistada selle väärtuse langemist, siis omanikkudele oleks paljugi päästetud.“

Selle kursi langust Lätis võib veel pidurdada. Tarvis välja lasta obligatsioonid üksikute Läti-maal asuvate Venemaa riigivaranduse artiklite peale. Need obligatsioonid võib ära müüa kohalikkudele elanikkudele vene raha eest vastava kursi järgi. Saadud piletid märkida ära templiga ja lasta käiku, kuid juba kui garanteeritud mitte ainult vene kullatagavaraga vaid obligatsioonidega, mis väljaantud Venemaal ja Lätimaal asuvate vene varanduste peale. Muidugi templiga märgitud rahade üldsumma ei või ületada väljaantud obligatsioonide üldsummat.

Kohalikele elanikele oleks sellest see kasu, et nad vahetaks ümber oma käes olevad krediitpiletid reaalselt garanteeritud obligatsioonidega.

Venemaale oleks see kasu, et ta ostaks välja omad võlad (krediitpiletid) madala kursiga.

Vene väeosadele seisab kasu selles, et nad omaks siis vahendeid maksmise jaoks, mida rahvas võtaks vastu hea meelega.“

Laiaroomelise Soomusrongi nr. 4 suurtüki-platvorm „Pikker“.

Sellele arvatavasti 11. septembril esitatud kavale saadab Needra 14. septembril veel kirja, kus märgib, et raha muretsemiseks Bermondtil oleval veel teisi väljavaateid ja seda korraldada ei oleval mitte raske. Ta leiab, et Bermondtil oleval oma varustamise alal liig seotud välismaa organisatsioonidega, mida ei võivat õigeks pidada ja

mis liig piiravat Bermondtil tegevusvabadust. Soovitab Bermondtil korraldada asi nii, et peale välismaa organisatsioonidelt tulevate summade, oleks tingimata võimalik opereerida ka oma summadega.

Samast kirjast paistab, et Needrat tõukab taga ta tegevuses vaen Ulmanise ja siin just nimelt Osoli vastu. Ta kaebab, et inglise plaani järgi olevat kavatsusel rahutegemine ühelt poolt enamise Venemaa ja teiselt poolt Eesti, Läti ning Leedu vahel. Rahu eesmärgiks olevat viimaste riikide sõjajõudude vabastamine võitluseks Goltzi vastu ja tõsiste Koltšaki ja Denikini poolehoidjate vastu, kui ei lähe korda viimaseid võita inglaste poole. Selle plaani taga seisvat nimelt Osol. Plaani täideviimist takistavat ainult see, et Leedu ei oleval veel nõustunud selle sammuga. Edasi ta ütleb: „Meie arvamise järgi asjaolud nõuavad kõige kiiremat vastuaktiooni. Nende kavatsustega sõidan homme või ühehommene Janiskisse, Kovnosse (Kaunasesse, Toim.) ja Berliini. Enne ärasõitu tahan aga Teiega nõu pidada ja ka Teie poliitilise staabiga. Alandlikult palun Teie Kõrgeausust määrata võimalikult pea koosolek, kus meie poolt esineks Dr. Vankin, insener Kampe ja mina.“

Nii võitles Needra, oma teada, läti rahva eest, kord koos graf v. d Goltziga, kord Bermondtiliga, lubades viimastele mitmesuguseid soodustusi, ja luges oma ja rahva suurimaks vaenlasteks Ulmanist ja tema poolehoidjaid. Ajalugu on aga näidanud, et ta oli kergeusklikuks mängukanniks võõraste vallutajate käes, kelle huvidel ei olnud midagi ühist läti rahva tõeliste huvidega.

Autasu parimaile kaastöölisile Vabadussõja mälestuste kogumise eest 1937. 1938. a.

Sõjaarhiivi varandused kasvavad.

Elmiste aastate eeskujul kogub Vabadussõja Ajaloo Komitee oma üleriikliku kaastöölise võrgu kaudu Eesti riikliku iseseisvuse võitluseajastu (1917—1920. a.) ja eriti Vabadussõja ajaloo materjale. 1937/38. eelarveaastal rikastus Sõjaarhiiv isiklike mälestuste ja muu ajaloomaterjaliga 22.759 lehe võrra. Kaastööd saatsid 125 kaastöölisel 320 korral.

Auhindu määrati 23 parimale kaastöölisele. Üldse jagati auhindadeks rahas Kr. 350.— ja teost „Eesti Vabadussõda 1918—1920“ — 16 eksemplari, linaes köites. Rahalisi auhindu määrati 12 kaastöölisele järgmiselt:

I auhind (Kr. 50.—) — E. Bachval (Narva) ja S. Baumann (Soldino); II auhind (Kr. 40.—) — E. Toome (Rakvere) ja S. Saamann (Tapa); III auhind (Kr. 25.—) — Ch. Volmer (Tallinn) ja P. Villemi (Tallinn); IV auhind (Kr. 20.—) — A. Kirsipuu (Tartu), A. Rõõm (Tallinn), J. Pert (Tallinn), A. Landström (Nõmme), A. Hinnom (Tallinn) ja H. Järv (Tallinn).

Teos „Eesti Vabadussõda“ määrati 11 kaastöölisele: I ja II köide — A. Mikk (Viljandi), H. V. Dahl (Tallinn), S. Kütman

(Räpina), A. Thaluse (Kallivere) ja A. Paldinõmm (Märjamaa); I köide — J. Sirp (Vohnja), G. Rei (Pilstvere), G. Tasuja (Kiltsi) ja J. Polikarpus (Viljandi); II köide — M. Madissoo (Are), A. Brakel (Nõmme).

Ka 1938/39. eelarveaastal Vabadussõja Ajaloo Komitee määrab parimaile kaastöölisile rahalisi ja muid ergutustasusid.

Meie põlve suurimaid ülesandeid on Eesti iseseisvuse võitluseajastu (1917—1920) sündmuste jäädvustamiseks kokku koguda ja asjaloida selle ajastu ajaloomaterjalid. Nende hulgas omavad eritähtsuse isiklikud mälestused, mis aitavad suurel määral täiendada ja elustada kohati lünklikke arhivaale. Seda silmas pidades pöördume kodanike poole palvega saata Vabadussõja Ajaloo Komiteele (Sõjaministeerium, Tallinn) selle ajastu isiklike mälestusi, kirju, dokumente, päevikuid, müürilehti, lendlehti, ajalehti jne. jäädavaks alalhoidmiseks Sõjaarhiivis, või anda neid Komiteele ärakirjade võtmaseks. Materjalide saatmiseks Komiteele saadetakse soovijaile sellekohane aadress-plakett, mille pealekleepimisel kirjale või pakile saatjal ei tule kanda postikulu.

VABADUSSÕJA AJALOO KOMITEE.

„Vabadussõja Tähistel“

talituses piiratud arvul saadaval:

1. Album „Vabadusmonument“ II
Soome abiväed Eesti Vabadussõjas

Hind Kr. 1.25

2. „Vabadussõja Tähistel“

1936. ja 1937. a.-käik kokkubrošeeritult

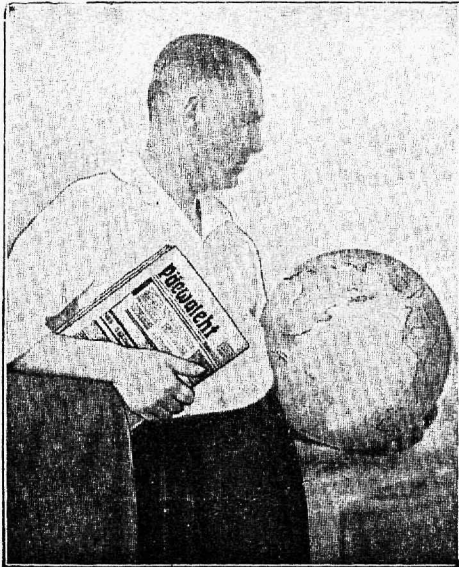
Hind Kr. 4.50

3. „Vabadussõja Tähistel“

1937. aastakäik

Hind Kr. 3.50

RESERVEERITUD

KOGU MAAILM
ON TEIL KÄES
KUI LOETE

„PÄEVALEHT“

KIIRELT JA MAITSEKALT

VALMISTATAKSE TEILE
TRÜKITÖÖD
KÖITETÖÖD
KLIŠEED
ETIKETID
JNE. JNE.

„PÄEVALEHE“ TRÜKIKOJAS.

TÄIELISED

RAAMATU- JA KIRJUTUS-
MATERJALIDE KAUPLUSED

PÄRNU MNT. 10 TALLINN PIKK TÄN. 2

„LASTE RÕÕM“ AINULAADNE LASTE AJAKIRI.
ILMUB KORD KUUS